

En motstandskvinnes vitnesbyrd

En analyse av Wanda Hegers Hver fredag foran porten (1995).

Vilde Aamot

NOR4091 – Masteroppgave i nordisk, Lektorprogrammet

30 studiepoeng

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultetet

Våren 2023

En motstandskvinnes vitnesbyrd

En analyse av Wanda Hegers *Hver fredag foran porten*
(1995).

UNIVERSITETET I OSLO

©Vilde Aamot

2023

En motstandskvinnes vitnesbyrd

En analyse av Wanda Hegers *Hver fredag foran porten* (1995).

Vilde Aamot

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Grafisk senter, Universitetet i Oslo

SAMMENDRAG

I denne masteroppgaven undersøker jeg motstandskvinnenes plass i den norske minne- og krigslitteraturen, gjennom å fordype meg i Wanda Heger og hennes selvbiografi og dokumentarroman *Hver fredag foran porten* (1995), skrevet i samarbeid med Guri Hjeltnes. Skjevfordelingen mellom kvinner og menn i denne typen litteratur, til fordel for mennene, er et viktig utgangspunkt for oppgaven, og problemstillingen jeg jobber ut ifra lyder som følger: Hvilke grep Heger har tatt i bruk for å fortelle sin historie gjennom litteratur, og hvordan fungerer boken som vitneskildring og krigserindring? Som teoretisk grunnlag har jeg blant annet valgt å redegjøre for selvbiografi og dokumentarroman, vitneskildringer og vitnesbyrd, og hva det vil si at et samfunn har et kollektivt minne om andre verdenskrig. Jeg analyserer så hvilke narratologiske grep Heger og Hjeltnes har gjort i fremstillingen av Wandas historie. Jeg analyserer også hva retorikk, med fokus på etos, har å si for en skriftlig fremstilling av et vitnesbyrd, som fram til bokens utgivelse har vært en ukjent del av krigshistorien.

Enkeltmennesker kan gjøre noe og må reagere, selv om det ser håpløst ut.

Wanda Heger, februar 1995 (s. 234).

FORORD

Da jeg begynte på Lektorprogrammet i nordisk høsten 2018, hadde jeg ikke trodd at jeg skulle ta en faglig master i nordisk litteratur. Gjennom studieløpet har jeg likevel sakte, men sikkert, falt for fagdisiplinen, spesielt da jeg skrev bacheloroppgaven om Camilla Collett. Jeg har blitt særlig opptatt av litteratur skrevet av kvinner, og har etter beste evne forsøkt å forene dette med andre interesser. Det var også mitt største ønske da vi skulle begynne å utforme en prosjektbeskrivelse våren 2022, og da var det interessen for andre verdenskrig-tematikk jeg ønsket å skrive om, samtidig som jeg ville videreføre noe av den feministiske vrien fra bacheloroppgaven. Med god hjelp fra Sissel Furuseth som seminarleder i Faghistorie og forskningspraksis, og min veileder Ståle Dingstad, landet jeg til slutt på litteratur om motstandskvinner, med Wanda Heger som utgangspunkt. Dette har utviklet seg til å bli et svært interessant semester, preget av en bratt læringskurve, spennende samtaler og både personlig og faglig utvikling.

Det er mange som fortjener en takk etter arbeidet med denne masteroppgaven. Først og fremst må jeg takke familien min; Mamma, Jan, Cecilie og Kristoffer (og de tre hundene, som fikk en ekstra rolle som terapihunder i år). Takk for at dere har støttet meg gjennom både oppturer og nedturer denne våren. Takk for at dere har sendt oppmuntringer, støttende ord, og vært tilgjengelig for samtaler og gjennomlesning gjennom hele semesteret, helt til siste slutt. Jeg ville ikke vært der jeg er i dag uten dere. Jeg må også få takke min eldste og beste venninne Maja for lange og gode samtaler, oppmuntringer og støtte, og for at du har fått meg til å le selv i de verste nedturene. Så må jeg også få takke den fantastiske gjengen på masterlesesalen på Henrik Wergelands Hus. Dere har vært viktige faglige sparringspartnere, og jeg ville ikke vært foruten alt det sosiale vi har funnet på, både denne våren, og de siste årene. Jeg må også særlig rette en takk til Katrine, som har vært der for meg på godt og vondt gjennom hele studietiden på Lektorprogrammet, og spesielt denne våren. Til slutt vil jeg takke min masterveileder Ståle Dingstad for god hjelp og veiledning i arbeidet med masteroppgaven. Masteroppgaven kunne ikke ha blitt til uten din veiledning.

Tusen takk, alle sammen.

Vilde Aamot
Oslo, Juni 2023.

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	V
FORORD	VII
1 INTRODUKSJON	1
1.1 HVA SKJEDDE MED FAMILIEN HJORT UNDER KRIGEN?.....	4
1.2 WANDA HEGER I BOKFORM OG DOKUMENTAR	6
1.3 RESEPSJON.....	9
2 TEORETISKE PERSPEKTIVER	11
2.1 SELV BIOGRAFI OG DOKUMENTARROMAN.....	11
2.2 VITNESBYRD OG VITNESKILDRINGER	14
2.3 KOLLEKTIVT MINNE I LITTERATUREN	16
2.4 «GLEMSEL OG ERINDRING»	18
3 HVER FREDAG FORAN PORTEN (1984) – EN ANALYSE	19
3.1 FORTELLERINSTANS.....	19
3.2 KOMPOSISJON	22
3.2.1 <i>Rekkefølge og struktur</i>	22
3.2.2 <i>Spenningsoppbygging</i>	26
3.2.3 <i>Etterord</i>	31
3.2.4 <i>Kart og faksimile</i>	32
3.3 HVER FREDAG FORAN PORTEN (1995) SOM SELV BIOGRAFI OG VITNESKILDRING	34
3.3.1 <i>Selvbiografiske og dokumentariske trekk</i>	34
3.3.2 <i>Vitnesbyrd og tidsvitneskildring</i>	38
3.4 ETOS.....	41
4 AVSLUTTENDE REFLEKSJONER	45
LITTERATURLISTE	47
VEDLEGG: HIMMLERS NEI	49

1 INTRODUKSJON

Over lenger tid har de norske kvinnenes innsats i motstandskampen under andre verdenskrig blitt lite dokumentert, sammenlignet med de norske mennenes motstand. Om dette er fordi deres innsats ble sett på som mindre viktig, eller om de rett og slett har blitt glemt og oversett vites ikke. Celine Wormdal legger fram en mulig forklaring i forordet til sin bok *Kvinner i krig* fra 1979. Hun likestiller kvinnenes motstandsarbeid med mennenes, og legger fram påstanden om at kvinnenes arbeid foregikk mer i stillhet, noe som kan være en av årsakene til at det er skrevet så lite om det (Wormdal 1979, 8). Videre nevner hun at i arbeidet med å intervju kvinner til boken, har hun opplevd at kvinnene har undervurdert sitt eget arbeid. Hun forteller:

«At kvinnenes innsats i så stor grad er forsømt i krigslitteraturen kan kanskje bebreides mennene som har skrevet den. Men en god del av skylden har kvinnene selv. Svært mange – ikke minst kvinner – snakker nødig om sine krigsopplevelser. Det kan ha mange og forståelige grunner. Men kvinnene er beskjedne i utrengsmål. De vil ikke «skryte», vil ikke stikke seg fram. At det de kan fortelle kan ha noen betydning i historisk sammenheng, at det er noe generasjonene etter dem bør vite om, har mange av dem vanskelig for å innse.» (Wormdal 1979, 8)

Wormdal forteller at hun fire år tidligere, i 1975, var på en kongress hvor en av deltakerne, rektor Helga Stene, stilte spørsmålet «[h]va med kvinnenes innsats under krigen?» (Wormdal 1979, 7). Dette inspirerte Wormdals bok, hvor hun har jobbet med å beskrive et lite utvalg av ulike kvinners ulike motstandsarbeid under krigen. Hun viser videre til Stenes innlegg, hvor det blant annet blir trukket fram at «[v]i lar materiale som vil være viktig og verdifullt for kommende generasjoner forsvinne.» (Wormdal 1979, 7). Dette er et av argumentene for at jeg i denne masteroppgaven velger å sette lys på nettopp dette.

I nyere tid har disse kvinnene og deres innsats til en viss grad blitt undersøkt i historiedisiplinen. Et eksempel på dette, finner vi hos historikerne Mari Jonassens og Kristin Hatledals bøker om norske motstandskvinner, samt andre masteroppgaver i historie. Likevel forskningen på dette temaet mangelfull innenfor litteraturforskningen. Som nevnt over, kan det være flere årsaker til dette. Et raskt søk på Internett etter bøker om norske motstandsfolk (hentet 24.april 2023), viser at de fleste bøkene handler om menn. Jeg får opp treff om Gutta på Skauen, Milorg, Max Manus og Gunnar Sønsteby. En bok ved navn *Våre fremste motstandshelter* (Ulstein 2016) virker en stund lovende i forhold til tematiseringen av motstandskvinnene. Her har femti motstandsfolk fått viet hvert sitt kapittel, men det viser seg

at kun seks av dem er kvinner. Etter lite hell i å finne historier om og fra kvinnene, og den mangelfulle litteraturfaglige forskningen på dette feltet, ble det tydelig at dette er en mangel i litteraturforskningen. Det er likevel noen bøker skrevet om eller av norske motstandskvinner, og en kvinne som er særlig lite utforsket i den generelle krigslitteraturen, er Wanda Heger (9.mars 1921 – 27.januar 2017). Det er henne jeg skal ha som utgangspunkt og hovedperson i denne oppgaven. Mangelen på beskrivelser av norske motstandskvinnens innsats under krigen – og muligens også anerkjennelse – sammenlignet med mennenes motstandsarbeid, samt mangelfull forskning på dette feltet innen litteraturdisiplinen, gjorde altså at dette prosjektet vokste fram. Det har også derfor vært vanskelig å finne historiske kilder og annen sekundærlitteratur som støtter opp om, og gir en historisk kontekst til Wanda Hegers motstandsarbeid.

Wanda Heger nevnes så vidt i noe av litteraturen som finnes om motstandskvinnene, som for eksempel i Mari Jonassens *Norske kvinner i krig* (2020), men hun er stort sett ikke en hovedperson. Wanda Heger har derimot gitt ut en egen bok om sitt motstandsarbeid under krigen. I samarbeid med historiker, journalist og direktør ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Guri Hjeltnes, ga hun i 1984 ut selvbiografien *Hver fredag foran porten*. Ti år senere, i 1995, kom boken ut på nytt, med et nytt etterord av Wanda Heger. I dette etterordet beskriver hun hvorfor hun mener det er viktig å fortelle unge mennesker om krigen og hva som skjedde, selv om det stadig er nye kriger som mange kanskje ser på som mer aktuelle. Hun mener det hele bunnar i menneskeverd, og bekjempelsen av både nynazisme og rasisme, og understreker viktigheten av at tidsvitnene får fortalt om sine opplevelser før det er for sent. Uten at hun sier det rett ut, og uten at det nevnes i etterordet fra 1984, kan man tenke seg til at dette er årsaken til at hun skrev boken ti år tidligere – at hun har ønsket å gi en tidsvitneskildring som kan bestå selv etter at hun selv er borte. Dette kommer jeg tilbake til i analysen. Boken kom for tredje og siste gang ut i 2005. Per februar 2023, er ikke boken lenger i salg, men er tilgjengelig på bibliotek og bruksalg. Wanda Heger har bidratt i NRKs dokumentarserie *Mitt liv*, hvor hun i sesong 3 fra 2017 har sin egen episode. Her forteller hun en forkortet versjon av det hun forteller i *Hver fredag foran porten* (1984); om hennes motstandsarbeid i Tyskland under andre verdenskrig. Jeg har selv brukt andre utgave fra 1995 i arbeidet med denne oppgaven, og vil derfor ha den som utgangspunkt, og referere til den i store deler av analysen. Jeg har fått tilgang til den første og tredje utgaven fra 1984 og 2005 gjennom innlogging i Nasjonalbibliotekets nettsider (nb.no), og vil derfor også bruke disse der det er relevant. Videre er det verdt å gjøre et par begrepsavklaringer før

jeg gir meg i kast med resten av oppgaven. Jeg forstår begrepet krigslitteratur som all litteratur som omhandler andre verdenskrig, både sakprosa og skjønnlitteratur. Jeg vil her fokusere på sakprosaen. Minne defineres i *Det norske akademis ordbok* (NAOB) som «evne til å minnes, huske; erindring; hukommelse (NAOB 2023). Derfor forstår jeg her minnelitteratur som et samlebegrep for all litteratur som har med å minnes eller erindre noe. Andre relevante begreper vil bli definert senere i oppgaven – i kapittel 2 «Teoretiske perspektiver» og kapittel 3 «*Hver fredag foran porten* (1995) – en analyse».

I og med at Heger selv anser denne boken som en vitneberetning, vil jeg redegjøre for vitneskildringer, da særlig vitneskildringer og erindringer fra fangenskap, samt selvbiografien som sjanger. Videre vil jeg også redegjøre for kollektivt minne og erindring sett i lys av andre verdenskrig-tematikk. Med dette som bakteppe ønsker jeg å gjøre en analyse av Wanda Hegers *Hver fredag foran porten* (1995) som en del av selvbiografi-sjangeren. Jeg vil først redegjøre for Wanda Hegers historie, de ulike mediene historien hennes er fortalt i, samt gi en kort redegjørelse for resepsjonen av boken, før jeg begir meg ut på analysen. Jeg har valgt å bruke ulike metoder i denne analysen. Blant annet har jeg valgt å gjøre delvis en narratologisk analyse, hvor jeg ser på bokens komposisjon og Hegers fortellerteknikk, og delvis en retorisk analyse, hvor jeg hovedsakelig tar for meg Wanda Hegers etos. Jeg kommer også til å analysere bokens sjangertrekk, før jeg til slutt gjør noen avsluttende refleksjoner. Jeg har valgt disse metodene, da jeg mener dette gjør meg best rustet til å belyse følgende formål med analysen, og problemstillingen:

Hvilke grep Heger har tatt i bruk for å fortelle sin historie gjennom litteratur, og hvordan fungerer boken som vitneskildring og krigserindring?

Jeg håper at jeg med denne oppgaven kan gi noe plass til de norske motstandskvinnene i den litteraturvitenskapelige forskningen, og se på i hvilken grad Hegers bok bidrar som et eksempel på de norske kvinnes innsats under krigen. Jeg håper også å komme fram til hvilken plass *Hver fredag foran porten* (1995) har i mylderet av litteratur som forteller om nordmenns opplevelser under andre verdenskrig.

Jeg vil fra nå av, i omtalen av Wanda Heger, bruke pikenavnet hennes Hjort i beskrivelsen av hendelsene som skjedde fram til hun ble gift. Jeg vil omtale henne som Wanda Heger når jeg skriver om henne som forfatter, og i beskrivelse og omtale av hendelser som foregikk etter at hun ble gift.

1.1 HVA SKJEDDE MED FAMILIEN HJORT UNDER KRIGEN?

Wanda Hjort ble født 9.mars 1921 og døde 27.januar 2017. Hun vokste opp på Bestum vest i Oslo som den eldste i søskenflokket på fem (Heger 1995, 17). Hun forteller at barna som vokste opp der var svært naive, og tenkte blant annet lite over «de harde 30-åra» (ibid., 17). Det var først da vinterkrigen i Finland kom at de begynte å tenke (ibid., 17). Wanda Hjort beskriver en lykkelig barndom, og at de første utfordringene oppstod da faren hennes, Johan Bernhard Hjort, ble medlem av partiet Nasjonal Samling (NS) i 1933, da Wanda var 12 år gammel (ibid., 18). For moren var det viktig at familien stod samlet, men Wanda begynte å gjøre opprør mot og utfordre farens politiske meninger og holdninger (ibid., 18). Hun nektet også å mende seg med NS-ungdommene når de var på besøk (ibid., 18-19), men klarte ikke å holde seg helt unna alle NS-stevner og -foredrag (ibid., 19). Familien hadde ved et par anledninger besøk av Quisling, og han var blant annet en av gjestene i farens 40-årsdag (ibid., 19). Hjort forteller at hun synes dette ble en trist bursdag, og at den ikke lignet på de andre selskapene foreldrene pleide å ha, som vanligvis var mye mer feststemte (ibid., 19). Hun beskriver videre hvordan familien i 1936 merket at det var noe galt med farens forhold til Quisling (ibid., 20). De forstod at han var dypt skuffet, og han brøt med NS samme år (ibid., 20-21). Faren likte ikke å snakke om det, men uenigheten skal ha dreid seg om demokrati og førerprinsippet (ibid., 21).

Den 21.oktober 1941 ble Johan Bernhard Hjort arrestert av Gestapo. Hjort beskriver arrestasjonen som fri for dramatikk, og han ble fortalt at han skulle være med «[...] «til en konferanse på Victoria Terrasse», det skulle ikke ta mange timene» (Heger 1995, 12). J.B. Hjort hadde over lenger tid fått et mer og mer anstrengt forhold til okkupasjonsmakten, og da særlig det at Tyskland, ifølge ham, ikke lenger var en rettsstat. Han skrev en artikkel i *Norsk Retstidende*, «Norsk syn på statsrettens utvikling i Norge» (publisert 21. september 1941), som et motsvar til artikkelen den tyske juristen og dommeren Rolf Shiedermair hadde publisert i samme tidsskrift. Artikkelen vakte ifølge Wanda Hjort oppsikt også utenfor de juridiske kretser, og de var klar over at en slik artikkel var et sjansespill (Heger 1995, 12-13). Derfor ble de heller ikke overrasket over farens arrestasjon, og de slo seg raskt til ro med at han satt i fengsel (ibid., 12-13). I februar 1942 ble Hjort overført til Akershus landsfengsel, for så å bli transportert via fangetransport til Tyskland en uke senere, hvor han ble satt i fengsel i Prinz Albrechtstrasse i Berlin (ibid., 24). I slutten av mai 1942 får familien beskjed

av Gestapo om at de alle må flytte til Tyskland. Der skal faren til Wanda bli løslatt, mot at han ikke forlot Tyskland, og resten av familien skulle bo med ham. Heger beskriver det slik:

Men i slutten av mai 1942 begynte det å skje alarmerende ting. Vi fikk ordre om å melde oss hos Gestapo på Victoria Terrasse – «hele familien». [...] Vi fikk oss forelagt en ordre som virket fullstendig meningsløs: Vi «skulle alle flytte til Tyskland» i løpet av meget kort tid. Far skulle løslates på den uttrykkelige betingelse at han ikke fikk forlate Tyskland, og at vi andre skulle sendes ned og bo der sammen med ham. Familien skulle landsforvises. Som gisler for far. (Heger 1995, 24)

Familien er desperate etter å få bli i Norge (Heger 1995, 24-26), og Wanda forsøker også å forlove seg med en venn i håp om at hun dermed ikke vil regnes som en del av familien Hjort slik at hun får bli (ibid., 29). Dette blir tatt på alvor av SS, og saken går helt til Reichführer Heinrich Himmler (ibid., 29). I påvente av sakens behandling, måtte Wanda følge med resten av familien til Tyskland høsten 1942. I desember 1942 fikk hun avslag om å reise tilbake til Norge fra Himmler selv (ibid., 34).

Familien Hjort tilbringer resten av krigstiden som sivilt internerte i et slott i Gross Kreutz, en landsby vest for Potsdam i Tyskland. I denne perioden begynte Wanda å besøke rektor ved Universitetet i Oslo, Didrik Arup Seip i det samme fengselet i Prinz Albrechtstrasse i Berlin, som hennes far satt i (Heger 1995, 38). Dette er den første fangen hun møter i Tyskland, og blir starten på hennes motstandsarbeid. Det er også her hun møter sin fremtidige ektemann Bjørn Heger. Både Seip og Heger blir etter hvert løslatt, og sammen med familien Hjort deltar de alle i motstandsarbeidet (Heger 1995). Wanda hører om konsentrasjonsleiren Sachsenhausen, som hun etter hvert begynner å besøke jevnlig hver fredag, derav tittelen *hver fredag foran porten*. Gjennom disse besøkene klarer hun å få gitt de norske fangene livreddende matpakker og medisiner, samt å smugle beskjeder ut og inn av leieren (Heger 1995). Sammen med resten av familien Hjort, Seip og Bjørn Heger lager de også et kartotek med oversikt over alle de norske fangene i Sachsenhausen og fengsler i Berlin. Hun klarer også å skaffe seg en oversikt over norske fanger i Ravensbrück (Heger 1995). Når noen av de norske fangene begynner å forsvinne fra leirene, får Wanda nyss om at de kan være sendt til en annen leir. Til slutt finner hun ut av at denne leieren heter Natzweiler, og ligger i Essen helt sør i Tyskland. Etter en lang stund klarer hun å skaffe en viss oversikt over hvilke fanger som bor der, til tross for at de tyske offiserene forsøker å holde det hemmelig (Heger 1995). I løpet av de to årene Wanda og familien har sittet sivilt internert i Tyskland opparbeider de seg et omfattende kartotek over de norske og danske fangene i landet. Dette blir svært sentralt

under befrielsen av fangene gjennom Svensk Røde Kors og Hvite Busser (Heger 1995). Tyskerne selv hadde ført for lavt antall fanger (Heger 1995, 177-178), og kartoteket var derfor helt essensielt i redningsarbeidet. Kvinnene i familien, samt familien Seip, blir sendt til Sverige, men Wanda føler seg ikke ferdig, og ønsker å bidra mer. Hun får derfor raskt jobbe på mottaket i Ramlösa i Sverige (som hun opprinnelig havner på som befridd «fange»), og blir tildelt en offiserstilling som løytnant (Heger 1995). Hun og Bjørn Heger bestemmer seg sommeren 1945 for å dra tilbake til Tyskland og fortsette hjelpearbeidet der, i håp om å befri de siste fangene. Fortellingen i *Hver fredag foran porten* ender ved at Wanda og Bjørn Heger gifter seg i Tyskland, og reiser tilbake til Norge for å møte en ny hverdag sammen i fredstid (Heger, 1995).

1.2 WANDA HEGER I BOKFORM OG DOKUMENTAR

Boken er gitt ut tre ganger; i 1984, 1995 og 2005. I 1984 har Wanda Heger skrevet et kort etterord, hvor hun blant annet beskriver hvor vanskelig hun synes det har vært å skrive boken. Hun synes det var ubehagelig å skulle gjøre den så personlig, men mente at dette var viktig for bokens troverdighet. Hun stiller seg spørsmålet «Hvorfor skriver jeg da i det hele tatt?» (Heger 1995, 227), og begrunner dette med at det er mye av historien til fangene man ikke vet om, da spesielt fangenes egen innsats. Hun forteller at uten dem, ville de ikke hatt anelse om konsentrasjonsleirene eller hva som foregikk der. Hun forteller at hva som faktisk foregikk i konsentrasjonsleirene, da spesifikt gasskamrene og utryddelsen, fikk de først vite om i maidagene i 1945 (Heger 1995, 228). Videre forklarer Heger at hun ikke førte dagbok under krigen, og at hun derfor i stor grad har basert seg på egne og andres brev fra perioden. Bokens tittel ble til gjennom et kort hun fikk av en ukjent franskmann, mange år etter krigens slutt. «Han satt på en kafé i Paris sammen med en norsk fangevenn fra Sachsenhausen. De snakket om gamledager, og han husket at det hadde stått en norsk jente foran leirporten hver fredag.» (Heger 1995, 228). De bestemte seg for å skrive det nevnte kortet, hvor det på tysk stod «Jeden Freitag vor dem Tor», eller «Hver fredag foran porten» på norsk (Heger 1995, 228). Hun avslutter med å takke Guri Hjeltnes «for faglig veiledning og utrettelig fremdrift av boken.» (Heger 1995, 228).

I bokens andre utgave fra 1995 har Wanda Heger skrevet et nytt etterord, som hun kaller «Etter ti år». Her beskriver hun at de som opplevde andre verdenskrig nå har blitt gamle, og at det i mellomtiden har kommet nye kriger og nye kriser. Heger forteller at de unge kanskje rister litt på hodet og ikke skjønner helt hvorfor de gamle ikke kan bli ferdige med krigen. Til

dette sier hun at det er nettopp fordi de har blitt gamle, og fordi generasjonen som opplevde krigen er i ferd med å dø ut, at det er viktig at disse historiene blir fortalt (Heger 1995, 231). Videre forteller hun at det i skrivende år er 50-års markering for frigjøring og krigens slutt, som det er knyttet mange minner til, men at det også er knyttet mange andre minner til markeringen av året 1945 (ibid., 231). Hun nevner blant annet bombingene av Dresden 14.februar 1945 som et skrekkeksempel på det hun kaller «ren terrorbombing» (ibid., 231), og bruker slike bombeangrep som eksempel på at krig alltid går utover sivilbefolkningen, uansett om det er i 1945 eller 1995 (ibid., 232). Heger beskriver seg selv som et ikke spesielt modig menneske, og hun tror de fleste ville gjort det samme som de på Gross Kreuz hvis de var i samme situasjon (ibid., 232). Videre forteller hun at flere har spurt hvorfor de ikke var mer opptatt av alle fangene i konsentrasjonsleirene fra begynnelsen av. Til dette svarer Heger at hun føler de ikke kunne gjort mer, men at de likevel burde vært opptatt av dette gjennom hele krigen (ibid., 233). Heger mener «[d]et er viktig at vi som nå er gamle, men som husker og opplevet krigen 1940-45 med alle dens grusomheter og mangel på respekt for menneskeverd, forteller unge mennesker hva som skjedde. Snart er det for sent, det er ikke tidsvitner mer.» (Heger 1995, 233). På etterordets siste side reflekterer hun rundt det at det finnes folk som ikke tror på Holocaust, til tross for at det er ekte levende mennesker som forteller om opplevelsene sine der, for eksempel tidligere konsentrasjonsleirfanger som drar rundt på skoler. Hun reflekterer også rundt framveksten av nynazismen, hvor skremmende hun synes dette er, og at rasisme aldri kan aksepteres. Hun avslutter med å fortelle viktigheten ved at enkeltmennesker reagerer på urett, og gjør noe med det, uansett hvor håpløst det virker (ibid., 234).

Wanda Heger har også fått en egen episode om sitt liv i dokumentarserien ved navn *Mitt liv* (2017). Dokumentarserien ble produsert med støtte fra Stiftelsen Fritt Ord, av Høylandet Film og TV Produksjon AS, for NRK, med Lornots Mørkved som produsent. Intervjueren som hadde samtalen med Heger, heter Kjell Pihlstrøm. Sesong tre, som Wanda Heger deltar i, består av åtte episoder på omtrent 40 minutter hver. Heger ble intervjuet i september 2016 (Mørkved 2017, 00:00:47), kun fire måneder før hun døde, og episoden skildrer en forkortet versjon av hennes motstandsarbeid i Tyskland. I introduksjonen blir seeren vist, gjennom vekselvis mørke bilder med hvit tekst og fotografier av intervjuobjektene, at fra en liste med 200 navn har en gruppe eksperter valgt ut åtte viktige personer i Norge etter krigen, og blant disse er Wanda Heger (Mørkved 2017, 00:00:05 – 00:00:52). Episoden er delt inn i kapitlene «barndom», «krig», «fred» og «yrkesliv». Episoden veksler mellom at Heger forteller og

svarer på spørsmål fra intervjueren, bilder fra da hun var ung, og en svart bakgrunn med hvit tekst over med enten tilleggsinformasjon til det Heger forteller, eller historisk kontekst (slik som i introduksjonen). Som nevnt er episoden stort sett en forkortet versjon av det som blir beskrevet i *Hver fredag foran porten* (Heger 1995), men den tar også for seg livet til ekteparet Heger etter krigen. Fortellingen i boken ender som nevnt med at de nygifte Bjørn og Wanda Heger avslutter arbeidet i Tyskland og er på vei tilbake til Norge og hverdagen i den nye fredstiden. I dokumentarserien ender episoden med at Heger forteller om livet etter krigen (Mørkved 2017, 00:27:18 – 00:32:23). Hun fikk seks barn med ektemannen Bjørn, og da den yngste hadde begynt på skolen, søkte hun og fikk plass på sosialskolen. Her utdannet hun seg til å bli sosionom, og jobbet i kriminalomsorgen (Mørkved 2017, 00:32:24 – 00:36:30). Episoden har fortsatt et fokus på krigen hele veien, og intervjuet avsluttes med at hun blir spurt om hun er stolt over sitt livsverk. Til dette svarer hun at hun ikke vil kalle seg stolt, fordi hun mener hun heller har vært heldig, men hun er glad for at hun har fått til alt hun har fått til i livet sitt (Mørkved 2017, 00:36:35 – 00:37:50). Episoden rundes av med en kort informasjonstekst om hennes innsats under krigen, og de ulike prisene og utmerkelsene hun har fått som følge av dette, før seeren til slutt får se et bilde av det eldre ekteparet Heger med hver sin medalje på brystet (Mørkved 2017, 00:37:52 – 00:38:22), etterfulgt av rulleteksten.

Til slutt har også historien til Wanda Heger blitt viet en egen podkast-episode i podkasten «Stemmer fra Sachsenhausen», produsert av Frafjord media/Hvite Busser. I likhet med dokumentarserien *Mitt liv* (2017) har denne podkasten viet hver episode til en person, deriblant Wanda Heger, som den eneste kvinnen på listen. De andre navnene er norske motstandsfolk som ble arrestert og endte opp i Sachsenhausen under krigen. Episoden om Heger varer i omtrent 30 minutter. Podkastens programleder heter Karine Næss Frafjord, og hun forteller innledningsvis i episoden at opptakene om Heger ble gjort i 2006 i forbindelse med dokumentarfilmen «Hver fredag foran porten». Jeg har dessverre ikke lyktes i å finne denne dokumentarfilmen. Episoden veksler mellom opptak av Heger selv, og programlederen som forteller Hegers historie som en fortellerstemme. Det er også innslag av skuespillerstemmer, som blant annet leser opp brevet fra Himmler, og det kan også høres ut som at mange (eller alle) av opptakene er gjort i Tyskland, mens Heger går rundt på de ulike stedene (deriblant Sachsenhausen og slottet familien Hjort bodde på i Gross Kreutz) og forteller. Det er også lydeffekter, som trommer og fuglekvisper, som gjør at episoden fungerer nærmest som et hørespill og blir gjort mer levende for lytteren. I episoden kan man også høre et møte mellom Wanda Heger og Bernt Henrik Lund, en tidligere fange i Sachsenhausen, som

forteller hvordan han opplevde besøkene Heger gjorde i Sachsenhausen. Bernt Henrik Lund har også sin egen episode i podkasten.

Dokumentarserien på NRK og podkasten fra «Hvite Busser» skildrer noe forskjellige deler av Hegers historie, men alt av informasjonen i disse er å finne i boken. Episodene gir derfor et relativt oversiktlig bilde av Wanda Hegers motstandsarbeid i Tyskland, selv om *Hver fredag foran porten* gir det mest detaljerte bildet.

1.3 RESEPSJON

Hver fredag foran porten har fått svært gode anmeldelser, og vant i 1984 førsteprisen i Gyldendals konkurranse for beste dokumentarroman (Gyldendal 2023). Da boken først ble utgitt i 1984, fikk den svært mange anmeldelser, og Wanda Hegers historie har i de senere år blitt omtalt litt til og fra i mediene. Da hun døde i 2017 ble det rettet ny oppmerksomhet mot henne og hennes arbeid under krigen. I denne delen av oppgaven vil jeg gjennom å se nærmere på et utvalg av artiklene som er skrevet om boken, tegne et bilde av resepsjonen til *Hver fredag foran porten*.

I *Aftenposten* fredag 23. november 1984 skriver Einar Diesen en kronikk i avisens kultursider, med tittelen «Foran Sachsenhausens port». Her innleder Diesen med å fortelle om Peter Ankers verk *Frihetens gisler* fra 1971, hvor Anker blant annet nevner et brev han fikk av en sveitsisk lege. Denne legen forteller at det er en norsk jente som har lyktes med å komme i kontakt med de norske fangene, og at hun stadig har med pakker til dem. Han hintet også til at det er sjarmen hennes som har gitt henne tilgang til leiren. Diesen går så videre til å beskrive Hegers innsats under krigen, som beskrevet i *Hver fredag foran porten*, og prisgir innsatsen, motet og oppfinnsomheten hennes. Han beskriver boken som «En malende redegjørelse for et stort rikes undergang, skildret av en tøff, men følsom forfatterinne, med lune og humor» (Diesen 1984). Han avslutter hele kronikken med å si: «Boken har vunnet en konkurranse om beste dokumentarbok, arrangert av Gyldendal. Det har den sannelig fortjent.» (Diesen 1984).

Også *Klassekampens* Elisabeth Eide skrev en omtale av *Hver fredag foran porten*, utgitt onsdag 5. desember 1984, med tittelen «Fange utenfor gitrene». Eide gir i likhet med Diesen en beskrivelse av hendelsesforløpet i boken, og hun mener boken speiler en viktig kamp; mellom det å gi etter for håpløsheten i situasjonen de er satt i, eller å kjempe imot fra sitt ståsted (Eide 1984). Videre skriver hun at «[a]lt er fortalt lavmælt og beskjedent, men med innslag av livlighet. Vi aner ungpiken Wanda, og synes paret Heger/Hjeltnes har gjort en bragd

i å framstille henne så levende førti år etter.» (Eide 1984), før hun avslutter med «[e]nkelt og godt fortalt. Nødvendige erfaringer å få med seg.» (Eide 1984).

Morgenbladets anmelder skrev fredag 9.november 1984 skrevet anmeldelsen med tittelen «En vakker bok med en helt unik krigsdåd». Anmelderen har underskrevet med (det jeg antar er) initialene sine C.C. Også dette er en strålende omtale, hvor anmelderen beskriver *Hver fredag foran porten* som vakker, menneskelig og velskreven. Også denne anmelderen trekker fram Hegers humoristiske sans, som kommer til syne i boken, til tross for at hun skriver i det C.C. omtaler som «moll». I motsetning til de andre omtalene beskrevet i avsnittene over, rettes det her kritikk mot tittelen, som anmelderen mener er misvisende eller muligens for beskjeden:

Det eneste som ikke er godt i boken er titelen «Hver fredag foran porten». Denne indikerer hva flere av oss trodde. Nemlig at en ung norsk pike var internert fordi hennes juridiske far hadde lest okkupasjonsmakten teksten på folkerettens grunn. Og at denne kvinnen litt durkdrevent hadde smuglet noe mat inn til utsultede fanger. (C.C. 1984).

Det kommer tydelig fram i resten av omtalen at C.C. mener det Wanda Heger gjorde under krigen var en mye større bragd enn det som kommer fram i tittelen, og hun skriver historie (C.C. 1984). Anmeldelsen avsluttes med: «Meget kunne trekkes frem i en omtale av Wanda Hegers bok, men den er så spennende at jeg bare vil gi et råd til mine lesere: – Dere bør ikke gå glipp av «Hver fredag foran porten».» (C.C. 1984).

Dagbladets Hans Fredrik Dahl beskriver i sin omtale fra 7.november 1984 Wanda Hegers beretning som et viktig bidrag til krigens historie, og som «En historie fra krigen så forbløffende annerledes, så full av dramatik og varme, at den er vanskelig å legge fra seg» (Dahl 1984). Han beskriver videre bokens åpenhet om både skjebnemønsteret, de psykologiske spenningene i familien og krigsinnsatsen som fabelaktig, og avslutter omtalen med: «Handlingen får derfor betydning på så mange plan, og gir samtidig verdifulle bidrag til krigshistorien, til fangehistorien og til norsk memoarlitteratur. Fra nå av er familien i slottet en etablert aktør i krigens bunnløse drama» (Dahl 1984).

2 TEORETISKE PERSPEKTIVER

2.1 SELVBIOGRAFI OG DOKUMENTARROMAN

En biografi defineres av NAOB som en fremstilling av en persons liv og virke. En selvbiografi defineres av samme ordbok som en biografi som beskriver forfatterens eget liv. Bonnie J. Gunzenhauser definerer i *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms* (2005) selvbiografi som en selvprodusert sakprosatext som forteller om forfatterens liv (2005, 75). Gunzenhauser beskriver fire elementer som definerer formen på selvbiografier. Det første elementet er en psykologisk og filosofisk dimensjon, som krever at forfatteren balanserer sitt offentlige jeg, med det indre og private jeg-et (ibid., 75). Det andre krever at forfatteren er oppmerksom på publikum, i og med at hen inviterer leseren inn i sitt liv, samt tanker, følelser og reaksjoner på situasjoner og opplevelser (ibid., 75). Det tredje elementet omhandler formelle konvensjoner, da særlig de episke; som for eksempel historiens helt (forfatteren) og reisen fra barndom til voksenlivet og alt det medbringer (ibid., 75). Dette er også en struktur en kan kjenne igjen i dannelsesromanen, som jeg vil undersøke nærmere i kapittel 3.1 om fortellerinstansen. Det fjerde og siste elementet beskriver selvbiografi som en litterær form, som er mer definert av didaktisk intensjon, en av sjanger (ibid., 75). Altså at forfatteren gjerne ønsker at leseren skal lære noe av ens egne opplevelser (ibid., 75).

Selvbiografi kan altså betegnes som en sjanger innen den litterære sakprosaen. Johan Tønnesson definerer litterær sakprosa som «forlagspubliserte tekster med navngitte forfattere» (2012, 34), og forklarer videre forfatteren kan benytte seg av alle litterære virkemidler, «så lenge kontrakten om den grunnleggende, direkte tilknytningen til virkeligheten er opprettholdt.» (2012, 34). Gunzenhauser trekker også fram denne kontrakten mellom leser og forfatter, hvor leseren forventer at det forfatteren skriver er sannheten (2005, 75). Denne kontrakten har blitt utfordret i nyere tid, ettersom lesere har blitt mer kritiske og skeptiske til forfatterens evne til å enten vite eller fortelle sannheten om seg selv (Gunzenhauser 2005, 75). Tilknytningen mellom forfatteren og leseren, er også noe Nancy K. Miller legger vekt på i *But enough about me* (2002), hvor hun blant annet diskuterer hvorfor vi leser om andres liv. Hun jobber riktignok ut fra undersjangeren memoarer, men jeg mener noen av poengene hennes er relevant også her. Hun nevner mer spesifikt det at leseren gjerne får et visst forhold til forfatteren gjennom teksten, og at dette båndet mellom forfatter og leser skapes gjennom både at leseren kan identifisere seg med forfatteren, og gjennom det Miller kaller «disidentification» (2002, 3). «Disidentification» forstår jeg her som forskjellene som etter hvert framgår mellom forfatteren og leseren, altså elementer av forfatterens liv leseren ikke

kjenner seg igjen i. Altså har forfatteren og leseren et gjensidig avhengighetsforhold, der både leseren og forfatteren er avhengig av en viss grad av identifisering for at disse bøkene skal bli lest (Miller 2002, 3).

Som nevnt i underkapittel «1.3 Resepsjon», vant *Hver fredag foran porten* førsteprisen i Gyldendals konkurranse for beste dokumentarroman i 1984. NAOB definerer dokumentarroman som en roman som henter stoff fra virkeligheten, og som enten bygger på eller (i stor grad) benytter seg av dokumentarisk stoff. Litteraturvitenskapelig leksikon definerer dokumentarromanen som en undersjanger av romanen, «som baserer fremstillingen på historiske fakta snarere enn oppdiktet fiksjon.» (s.v. «dokumentarroman»). Videre forklares det at:

Overgangen mellom en fiksjonsroman og en dokumentarroman kan være uklar, og vil bl.a. være påvirket av hvordan leseren/kritikeren forstår presentasjonen av «historiske fakta» (om de f.eks. inkluderer indre, psykiske prosesser eller ikke) når disse er filtrert gjennom litterært språk. (s.v. «dokumentarroman»)

Asbjørn Aarseth forklarer i *Episke strukturer* (1976) at: «Både dokumentarromanen og den historiske framstillingen utnytter historiske dokumenter og om mulig også muntlige kilder, f.eks. i form av intervjuer, og de vil begge søke å gi et «sant» bilde av det som egentlig skjedde» (1976, 70). Han presiserer så begrepet sannhet på to måter. Der romanforfatteren gjerne fokuserer på den subjektive sannheten, vil som regel historikeren «operere med vitenskapens såkalte objektive sannhetsideal og føle seg forpliktet av det» (Aarseth 1976, 70). Den subjektive sannheten som gjerne preger dokumentarromanen, gir den en større frihet til å selektere hva som fortelles (ibid., 70). «[...] den kan påberope seg rett til å presentere «delsannheten», det konkrete individuelle tilfellet, og gjøre det med maksimal anskuelighet» (Aarseth 1976, 70). Videre skiller Aarseth dokumentarromanen og historisk fremstilling ved at der historikeren vil holde seg helt i bakgrunnen, vil fortelleren i en dokumentarroman vanligvis tre «i forgrunnen som en viktig del av den litterære strukturen.» (Aarseth 1976, 70).

Aarseth bruker Per Olov Enquists roman *Legionärerna* (1968) for å beskrive stilistiske trekk ved dokumentarromaner, i tillegg til subjektiviteten beskrevet over. Han nevner blant annet gjentakelse av tid og sted i Enquists roman, noe han mener skiller seg fra hvordan en historiker ville beskrevet en hendelse, og gir inntrykk av at Enquist kanskje forsøker å understreke viktigheten av nettopp denne episoden (Aarseth 1976, 71). Videre nevnes også

det Aarseth kaller parataktisk setningskonstruksjon, som han eksemplifiserer med disse betegnelse fra *Legionärerna* (1968), og forklarer: «[...] «Han hade ..., han talade ..., Han följde ...» o.s.v. Dette gir teksten et preg av umiddelbar registrering av fakta. Det forholdet at også dokumentarromanen [...] innebærer en fortolkning av virkeligheten, skyves på den måten i bakgrunnen» (1976, 71). Forfatterens seleksjon av stoffet, er også noe som viser hans fortolkning av virkeligheten (Aarseth 1976, 71). Han nevner til slutt også personskildringenes anskuelighet som et stilistisk trekk (ibid., 72). Aarseth forklarer at det å trekke fram visse personer ved å beskrive dem nøyere, fremhever viktigheten av disse for leseren. Dette er også noe en historiker ville gjort, da noen personer har større relevans til den historiske hendelsen som beskrives enn andre, og dermed blir gitt større plass (ibid., 72). Aarseth nevner også at noen av hendelsene som beskrives i detalj kan være nærmest betydningsløse i historisk sammenheng, men blir emosjonelt ladet for både undersøkeren og leseren (ibid., 73). Undersøkeren det refereres til her er forfatteren Enquist, som gjorde undersøkelser i etterkant av bokens hendelser, før bokens utgivelse, for å finne en av de sentrale personene i boken, ha en samtale med ham, og bekrefte eller avkrefte informasjonen og hendelsene han hadde beskrevet i boken. Det er også dette møtet som i seg selv omtales som betydningsløst historisk sett, men som har stor emosjonell betydning for både undersøker (forfatter) og leser. (Aarseth 1976, 72-73). Her kommer Aarseth tilbake til det å skille mellom forfatter (forteller) og undersøker når det gjelder følelser: Følelsene er her noe forfatteren kun omtaler – han føler dem ikke. Han har fått dem på avstand (ibid., 73). Helt til slutt presenterer Aarseth en konklusjon når det gjelder koblingen mellom dokumentarromanen og epikken: «[d]et er epikkens vesen ved omtale å skape forestillinger.» (Aarseth 1976, 73). Videre konkluderes det:

Det har likevel vist seg ved de eksemplene som er trukket fram i dette kapitlet at epikeren vanskelig kan nøye seg med en historisk korrekt gjengivelse av fortiden. Å skape intenst levende fortellinger krever at stoffet struktureres, enten ved fantasiens rekonstruksjon, bevisst tildiktning, omgruppering av begivenheter, seleksjon eller en kombinasjon av dette. Virkeligheten i seg selv mangler det vi her forstår med struktur, og som er en funksjon av den menneskelige bevisstheten. Om en godtar dette, blir konsekvensen at en episk struktur i prinsippet er uforenlig med eksakt virkelighetsbeskrivelse. Samtidig er det klart at ingen beskrivelse kan gjengi virkeligheten selv slik den framstår i sin fylde og kontinuitet. Også historievitenskapen må ordne, gruppere og foreta seleksjon. (Aarseth 1976, 73-74).

Aarseth avslutter med å forklare at hovedhensikten til en dokumentarroman er «å skape konkrete bilder av personer og hendinger, og det er det som gjør boka til et episk verk.» (1976, 74).

2.2 VITNESBYRD OG VITNESKILDRINGER

I *Fortellingen om fangenskapet* (2007) undersøker Anette Storeide tekstene til de norske fangene som overlevde, og forholdet mellom erindring og fortelling i dem. Hun fokuserer da på fangene i Sachsenhausen. Hun beskriver hvordan «[å] fortelle er en urokkelig del av dannelsen av selvbiografiske erindringer og identitet» (Storeide 2007, 13). NAOB definerer erindring som å minnes eller huske noe, og som «en evne som består i å bevare eller fremkalle tidligere inntrykk og opplevelser» Videre plasserer hun tekstene fra fangene under begrepet selvbiografiske tekster (ibid., 20), og definerer et vitnesbyrd «som et tegn som fortiden kan rekonstrueres ut fra eller som resultatet av en vitneprosess» (Storeide 2007, 22). Storeide presenterer videre flere teoretikere, som har forsøkt å definere hvem som kan vitne, med fokus på konsentrasjonsleirfangene. Det er stor uenighet blant disse, da noen hevder det kun er de døde som kan vitne, mens andre mener at kun overlevende kan vitne. Ifølge den juridiske definisjonen er et vitne «en som har gjort en direkte erfaring som han eller hun avlegger vitnesbyrd om» (Storeide 2007, 23). Videre hevdes det at «Mange overlevende skriver sannsynligvis ikke om vanskelighetene med å formidle det de har opplevd av angst for å relativisere og undergrave sin egen tekst» (Storeide 2007, 24), og at de heller legitimerer tekstene sine med blant annet «autentisitet og selvopplevdhet» (ibid., 24). Storeide presenterer videre et skille mellom primære og sekundære vitnesbyrd (som kan sammenlignes med skillet mellom primær- og sekundærlitteratur innenfor academia). Det primære vitnesbyrdet beskrives som tekster fra «de som direkte har opplevd forfølgelse og fangenskap» (ibid., 24), mens det sekundære vitnesbyrdet er tekster produsert av historie- og samfunnsforskningen (ibid., 24). Storeide framlegger så en svært relevant påstand: «Å avlegge et vitnesbyrd er ikke bare et spørsmål om historisk sannhet, men også om retorikk og tekstualitet.

Fortolkningsevnen og -perspektivet er subjektivt, den menneskelige hukommelse begrenset og konstruert forestilling et potensial» (Storeide 2007, 25). Dette er noe Wanda Heger selv er inne på i sin bok, og det er også noe jeg til en viss grad skal komme inn på i analysen. Videre forklarer Storeide at «Litteraturen er del av erindringskulturen (definert som et samfunns eller felleskaps erindrings- og minnepraksis) og forholder seg til denne i en dynamisk prosess preget av gjensidig påvirkning.» (Storeide 2007, 35). I kapittel 2 gis det en beskrivelse av hvordan norske fanger havnet i Sachsenhausen, og hvordan hverdagen der var for dem. I dette kapittelet trekkes Wanda Heger (tidl. Hjort), og hennes hjelpearbeid fram som helt sentralt for at nordmennenes sjanser for å overleve økte (ibid., 54). Hun trekker særlig fram det at Wanda fikk levert matpakker til fangene, leveringen av medisiner, samt listene over navn hun leverte

til Røde Kors som satte i gang pakkeforsendelsene (ibid., 54). Wanda sørget også for at lister over nødvendige medisiner ble formidlet til Røde Kors, slik at dette også skulle kunne sendes til leirene. Dette forklarer Storeide at «var av avgjørende betydning for at forholdene for syke fanger ble noe forbedret i leiren i årene 1943 og 1944» (Storeide 2007, 55). Disse forsendelsene ga de skandinaviske fangene en bedre posisjon i leiren i forhold til andre fanger, men det var likevel en høy sykdomsprosent. Dette kan knyttes til at nabobrakken var en tuberkulose-brakke, noe som kan ha forårsaket den høyere sykdomsprosenten (ibid., 55). I resten av boken gjør Anette Storeide en omfattende analyse av de norske konsentrasjonsleirfangenes tekstlige vitneberetninger, med særlig fokus på fangene som satt i Sachsenhausen. Hun analyserer blant annet fortellerstemmer og komposisjon, samt hvordan ulike grupper (som gjerningsmenn, motstandsfolk, menn og kvinner) blir framstilt, og avslutter med å samle funnene i analysen i lys av ulike erindringsperspektiver.

Sue Vice deler tekster med Holocaust-tematikk inn i fire sjangre: Dagbøker, vitnesbyrd, selvbiografisk fiksjon og biografi, samt en femte sjanger som er en hybrid mellom selvbiografi og biografi (Vice 2005, 437-439). Dagbøker er den tidligste formen for skriftlig dokumentasjon fra årene 1939–1945, og mange av disse ble skrevet med intensjon om å dokumentere hendelsene, selv om forfatteren ikke nødvendigvis overlevde Holocaust (som for eksempel Anne Frank) (ibid., 437). Begrepet (og sjangeren) vitnesbyrd blir definert som en kombinasjon av det å dokumentere en historisk sannhet, med det å vitne en sannhet i retten (ibid., 438). Slike tekster har som regel blitt skrevet eller samlet for å dokumentere grusomhetene for ettertiden, gjerne med fokus på de som overlevde leirene (ibid., 438). Denne sjangeren blir i dag (anno 2005) møtt med en mye større interesse, til forskjell fra de første tiårene etter krigen, hvor den ble møtt med motvilje. Folk ønsket ikke å bli minnet om den smertefulle tiden som endelig var over, og noen ville heller ikke ta stilling til sine egne handlinger under krigen (ibid., 438). Den tredje kategorien, selvbiografisk fiksjon, er gjerne bøker som blir utgitt som skjønnlitteratur, men som er kjent for å være basert på en sann historie som forfatteren selv har opplevd (ibid., 438). Det å plassere selvbiografien innen skjønnlitteraturen, kan gi forfatteren større spillerom til blant annet å inkludere fortellinger fra andre enn seg selv, for å bedre håndtere upålitelige minner (ibid., 438). Den fjerde kategorien, biografi, kommer i flere former. Dette kan være biografiske studier av enkeltmennesker eller en gruppe mennesker som havner innunder paraplybegrepet Vice kaller «Holocaust life writing», men det kan for eksempel også være tegneserier (Vice 2005, 438). Den femte og siste sjangeren er noe som kan kalles andregenerasjons-forfatterskap (min oversettelse), og

denne sjangeren er både selvbiografisk og biografisk (ibid., 438). Dette vokste fram på 1970-tallet, og dreier seg om traumer som videreføres fra overlevende foreldre til barna (ibid., 438).

I artikkelen «Sjølvsframstilling som vitnesbyrd: *Kvinnelige tidsvitner*» (2015), skriver Jacob Lothe om de kvinnelige tidsvitnene fra Holocaust, deres vitnesbyrd, og viktigheten av dette. Han gjør også en kort og overordnet analyse av et par av disse vitnesbyrdene. Innledningsvis forteller Lothe at selv om vitnesbyrd er viktig, kan det være vanskelig å fortelle. «Av og til kan det til og med verke umuleg, som når forteljehandlinga gjeld overgrep og vald mot forteljaren sjølv eller dei rundt han eller henne» (Lothe 2015, 96). Videre forteller han at fordi ingen av de norske kvinnene og barna som ble deportert til Auschwitz overlevde, blir denne forbrytelsen lettere glemt (Lothe 2015, 98). I 2006 ble boka *Tidsvitner. Fortellinger fra Auschwitz og Sachsenhausen* utgitt av Lothe og Anette Storeide. Her skildrer åtte norske menn opplevelser fra de nevnte leirene, og Lothe forteller at disse også forteller på vegne av kvinnene (2015, 99). Boken *Kvinnelige tidsvitner* (2013) inneholder som nevnt fortellinger fra kvinner som overlevde Holocaust. Dette er europeiske kvinner, som bor i ulike deler av verden, som forteller om sine opplevelser i konsentrasjonsleirene. Hos alle kvinnene Lothe intervjuet, har han merket en felles form for narrativ etikk, hvor kvinnene mener det er viktig å fortelle, men at dette ikke betyr at alle grusomme handlinger og opplevelser hverken må eller bør fortelles (2015, 103-104). Videre forteller han at det virker som alle kvinnene er klar over at tidsrommet de kan fortelle historiene sine er kort, da grensen her trekkes ved deres egen bortgang, noe Lothe mener «bidrar til å gi forteljingane en sereigen forteljeintensitet prega av etisk alvor (2015, 104). Kvinnenes vitnesbyrd har blitt underrepresentert, da det er få kvinnelige tidsvitner igjen som kan fortelle om Holocaust, og dette mener Lothe understreker viktigheten av vitnesbyrdene i *Kvinnelige tidsvitner* (2013) (Lothe 2015, 104). «Noko av det sterkaste i dei [vitnesbyrdene] er åtvaringane, som tidsvitna formulerer på litt forskjellige og gjensidig forsterkande måtar, mot alle former for hat og intoleranse.» (Lothe 2015, 104). Dette er også noe Wanda Heger advarer mot i ett av sine etterord, og er noe jeg vil komme tilbake til i analysen.

2.3 KOLLEKTIVT MINNE I LITTERATUREN

Den franske sosiologen Maurice Halbwachs definerer kollektivt minne som hovedsakelig en rekonstruksjon av fortiden i lys av nåtiden (Cosser 1992, 34), og forklarer videre at vi bevarer minner fra ulike deler av livene våre, og disse er noe vi stadig reproducerer. Gjennom disse minnene, og forholdet vårt til dem, skapes det en form for identitet (ibid., 47). Jørgen

Norheim har i tidsskriftet *Syn og Segn* skrevet en artikkel om hvilken rolle litteraturen spiller i hvordan man kan forstå prosessen som omskaper historiske hendelser til et kollektivt minne, og hvorfor noen hendelser blir inkludert, mens andre blir utelatt (2009, 65). «Ein skal vera klar over grensene for kor mykje litteraturen kan påverke. I eit ope, pluralistisk, demokratisk samfunn er litteraturen berre ei av fleire ytringar» (Norheim 2009, 65). Norheim mener at litteraturen kun er en av mange stemmer i prosessen for å skape en kollektiv identitet, og han hevder videre at den historiske romanen sannsynligvis spiller en viktig rolle for å skape vårt kollektive minne (ibid., 65). Begrepet historiske romaner problematiserer han ved å blant annet trekke fram det at all litteratur i vid forstand er historiske, og at en dekkende formulering derfor like så godt kan være «(Den historiske) romanen som kollektivt minne» (Norheim 2009, 65-66). De fleste romaner kan fortelle oss noe om oss selv eller samfunnet. Både ut ifra eventuelle historiske fakta, eller historisk korrekthet i handlingen, men også ut ifra hvilken kontekst romanen ble til i. En slik kontekst kan være alt fra politikk og historie, til sosiale vilkår og normer. Norheim forklarer videre at «Eit samfunn utan kollektivt minne er som ein person som har mista minnet – ein veit ikkje kven ein er. Og det vil vi gjerne veta, både som individ og kollektiv. Det er ein prosess vi aldri blir ferdige med, vi er alltid på jakt etter kven vi er – som enkeltindivid og som samfunn» (Norheim 2009, 66). Ut ifra dette er det sannsynlig å tro at alle bøker som *Hver fredag foran porten* (1995), tas imot med takk av majoriteten, da de ikke bare bidrar til et narrativ om at nordmenn flest endte opp med å være patriotiske motstandsfolk under krigen, men de tilhører også en sjanger der leseren kanskje også kan identifisere seg med hovedpersonen, og kjenne seg igjen i for eksempel tanker eller følelser. Norheim stiller seg så spørsmål om hvorfor vi husker noe, mens vi glemmer noe annet, og presenterer med det to teser: «Å hugse er ingen naturleg prosess, men blir på mangfaldig vis fremja eller forhindra av sosiale vilkår.» og «Det vi oppfattar som fortid er ein konstruksjon gjord i samtida.» (Norheim 2009, 66). Kunnskapen vår og tolkningene om første verdenskrig mener Norheim er det tydeligste eksempelet vi har når det kommer til hvordan litteratur kan forme vårt kollektive minne (ibid., 73). I diskusjonen rundt første verdenskrig som litteratur, forteller Norheim at krigen på vestfronten er det vi kollektivt husker, mens krigen på østfronten stort sett har blitt glemt. Dette forklarer han har historisk-politiske årsaker, i tillegg til at det faktisk også har litterære årsaker, hvor disse to har virket sammen og gjensidig forsterket hverandre (ibid., 70). Han forteller her at det er to romantitler som her har satt dagsorden av forfatterne Erich Maria Remarque og Ernst Jünger, og at «Forenkla kan ein seia at krigen på Austfronten aldri har vorte del av vårt kollektive minne, fordi krigen i aust aldri hadde nokon Remarque eller Jünger.» (Norheim 2009, 70). Dette kan også være en

mulig årsak til at de norske motstandskvinnene fra andre verdenskrig ikke har vært så synlige, rett og slett fordi det er (som beskrevet i introduksjonen) mennene som har dominert litteraturen om motstandskampen.

2.4 «GLEMSEL OG ERINDRING»

I 1973 organiserte en gruppe tidligere Natzweilerfanger seg i det de kaller Natzweilerekomiteén, og begynte blant annet å arrangere møter og turer til Natzweiler (Sørbye 1997, 6). Komiteén oppfordret blant annet Kristian Ottosen til å skrive boken *Natt og tåke* (1989). Etter hvert som de gamle overlevende i komiteén begynte å falle fra på 1990-tallet, spurte Natzweilerekomiteén neste generasjon om de kunne tenke seg å videreføre arbeidet, noe som igjen førte til at Natzweilergruppen ble dannet (Sørbye 1997, 6). Den består av etterkommere etter Natzweilerfanger og andre interesserte, og har som mål å videreføre arbeidet til komiteén. Dette gjør de blant annet ved å «samle fangeberetninger, holde seminarer og arrangere turer til Natzweiler.» (Sørbye 1997, 6).

Natzweilergruppen har gitt flere bøker i senere tid, blant annet *Natzweilerfanger – glemsel og erindring* i 2010, hvor Øystein Sørbye har vært redaktør. Denne boken er satt sammen av ulike fangeberetninger, samt en introduksjon av Sørbye. Her forteller han:

Da okkupasjonsmakten under annen verdenskrig arresterte, fengslet og henrett nordmenn, var det for å skape frykt. Slik mente de å svekke motstanden mot regimet. Da det viste seg at henrettelser snarere økte motstanden i befolkningen, ble NN-forordningen iverksatt. De pårørende skulle leve i uvisshet om hvor fangen var, eller om han levde. Hensikten var å øke usikkerheten, og på den måten hindre at pårørende og samfunnet fikk anledning til å samles om sorgen og savnet. NN-Nomen Nescio, betyr uten navn. Etter krigen har overlevende og pårørende arbeidet for at fangenes historier ikke skulle bli glemt. (Sørbye 2010, 7).

Videre beskriver Sørbye hvordan erindringene som er skrevet for at fangenes historier ikke skulle bli glemt, kan være svært viktig i sorgarbeidet for pårørende (Sørbye 2010, 7-8). Det er altså svært viktig for Natzweilergruppen å sørge for at fangene og deres opplevelser blir husket, ikke bare for ettertiden, men også for de etterlatte i flere generasjoner fram i tid. Boken *Fangeberetninger* fra 1997 inneholder hovedforedragene fra Natzweilergruppens seminar i Kristiansand i 1997 (ibid., 6). Haakon Sørbye beskriver i sitt foredrag «Kampen for å overleve» livet som fange i Tyskland, og forholdene i Natzweiler. Videre forteller han at «de første danskepakkene kom i april. Noen hadde funnet oss.» (Sørbye 1997, 31), og at det senere skulle vise seg at disse pakkene kom som et resultat av Wanda Hegers innsats for å finne dem. Pakkene var svært viktige for dem, da de inneholdt mange næringsstoffer fangene manglet (ibid., 32). «Det var mange norske som øynet redningen den dagen pakkene

arriverte.» (Sørbye 1997, 32). Dette viser hvor uvurderlig Wanda Hegers hjelpearbeid var for fangene, både helsemessig og for moralen.

3 HVER FREDAG FORAN PORTEN (1984) – EN ANALYSE

Som nevnt innledningsvis, er ikke *Hver fredag foran porten* lenger i salg. Derfor har jeg valgt å ta utgangspunkt i utgaven fra 1995, som jeg fikk tak i på bruktmarkedet. I denne delen av oppgaven vil jeg foreta en analyse av *Hver fredag foran porten* (1995), med utgangspunkt i sjangeren selvbiografi – nærmere bestemt undersjangerne dokumentarroman og erindringer. Jeg vil jobbe meg systematisk gjennom boken, og har valgt å gjøre en narratologisk analyse hvor jeg mer spesifikt ser på bokens fortellerinstans og komposisjon, da jeg mener disse to elementene er mest relevant for denne oppgaven. Jeg vil også se på bokens sjangertrekk, før jeg gjør en helt elementær retorisk analyse av Hegers og bokens troverdighet, eller etos.

3.1 FORTELLERINSTANS

Petter Aaslestad skiller mellom «hvem snakker» versus «hvem ser», altså det å skille fortellerstemmen fra ståsted (fokalisering) (2011, 83). Storeide forklarer at de overlevendes tekster som oftest fortelles gjennom jeg-forteller, som representerer forfatterens egen stemme, noe som er tradisjonelt for en selvbiografisk tekst (2007, 63). Forfatteren kan også fortelle som en del av en gruppe, da gjerne som en del av det norske fangekollektivet – et vi (ibid., 63). Dette er også tilfellet i *Hver fredag foran porten* (1995) der det er Wanda Heger som er jeg-personen, og det dermed også hos henne fokaliseringen ligger når vi leser hendelsene. Dette er naturlig, med tanke på at dette er hennes erindringer. Når det gjelder fokalisering skiller vi mellom intern og ekstern fokalisering. Når det er intern fokalisering «sammenfaller sansningssenteret med en av personene» (Aaslestad 2011, 85). Dette er også tilfellet her; det er Hegers oppfatning, tanker og følelser rundt hendelser og situasjoner vi leser. Det er noen unntak til dette i boken. For eksempel har hun tildelt et helt kapittel til Bjørns opplevelse av Hvite Busser-arbeidet, og hvordan han opplever dette. Dette beskrives i et brev til Bjørns mor, referert direkte i hele kapittelet, med kun én kommentar fra Heger som forteller at dette beskrives av Bjørn i et brev til sin mor, datert 10.april 1945 (Heger 1995, 188-190). Brevet gir Wanda Heger muligheten til å flytte både fortellerstemmen og fokaliseringen fra seg selv, til sin fremtidige ektemann Bjørn Heger.

Kapittelet «Schwester Gerda» (Heger 1995, 169-174) er et annet eksempel på hvordan Heger veksler med å være jeg-fortelleren, til også å fortelle som en del av en gruppe, slik Storeide beskriver. I kapittelet om Gerda starter Heger med å forklare hvordan de etter hvert hadde

begynt å få hjelp av flere tyskere, blant annet en sykesøster i kvinneleiren Ravensbrück. Dette var en person Wanda selv hadde kommet i kontakt med, og hun higet etter å hjelpe. En av de norske fangene i Ravensbrück, Sylvia Salvesen¹, mente også at Gerda kunne være nyttig, og Gerda selv falt helt for Salvesen (ibid., 169-170). Søster Gerda dukket brått opp i Gross Kreutz, en sen kveld i mars 1945, da mor Hjort og fru Seip var alene hjemme. De andre var ute på andre oppdrag, og grunnet et bombeangrep hadde de ikke klart å komme seg tilbake. Plutselig stod Gerda, i den tyske sykepleieruniformen, i stua deres (ibid., 170). Besøket beskrives så i et gjengitt brev, som fru Seip hadde skrevet i 1946. Dette brevet ble skrevet etter forespørsel fra Sylvia Salvesen, da hun etter krigen forsøkte å hjelpe Gerda, og ba folk som hadde hatt noe med Gerda å gjøre om å skrive det ned (ibid., 170). Dermed blir også datoen for da Gerda dukket opp i Gross Kreutz fastsatt tidlig i brevet: 1.mars 1945 (Salvesen 1946, referert i Heger 1995, 170). Så kan en selvfølgelig stille seg spørsmålet om fru Seip husket denne datoen nøyaktig, et års tid senere, eller om den ble fastsatt for best mulig å hjelpe Gerda etter krigen. I brevet forteller også fru Seip at Gerda hadde med seg en liste fra Salvesen over norske og danske fanger i Ravensbrück, som senere skulle bli svært nyttig (Salvesen 1946, referert i Heger 1995, 171). Brevet ser ikke ut til å være referert i sin helhet, sitatet stanser etter at de to kvinnene har sendt Gerda av gårde. Dermed kan man anta at selv om brevet antagelig er lenger, og i det minste inneholder en avsluttende hilsen, er sannsynligvis hele hendelsen med Gerda beskrevet, i det minste det fru Seip har klart å huske. Etter at det lange sitatet av brevet er avsluttet, forteller Heger at hun og fru Seip møtte Gerda noen dager senere i Berlin i en utbombet restaurant. Der avtaler de at Wanda skal komme opp til Ravensbrück og få resten av navnene fra Gerda (ibid., 171). I resten av kapittelet skildres turen til Ravensbrück, arbeidet med å få tak i listen fra Gerda, og til slutt at listen inneholdt navn på alle norske og danske i Ravensbrück, og å sørge for at svenskene fikk listen tidsnok (ibid., 172-174). Slik som i det forrige eksempelet, veksler fokaliseringen over til fru Seip når brevet refereres, men det er fortsatt en intern fokalisering. I resten av kapittelet ligger den interne fokaliseringen hos Wanda.

Wanda Heger forteller altså fra sitt eget ståsted, med sine egne opplevelser og tolkninger av hva som skjedde. Hun forteller også til en viss grad på vegne gruppa i Gross Kreutz, da gjerne

¹ Sylvia Salvesen var en sosietetskvinne fra Oslo, som var gift med professor i medisin, Harald Salvesen. Familiene Hjort og Seip kjente noe til dem fra før krigens dager, men de var ikke nære venner. Harald Salvesen sendte Wanda et brev, hvor han spurte om hun hadde sett noe til «tante Sylvia». Dermed startet jakten etter å finne henne, og Wanda fikk til slutt arrangert et møte med Sylvia i Ravensbrück, under påskudd om at Sylvia var tanten hennes. Dermed var kontakten med enda en leir, og enda en norsk fange, opprettet. (Heger 1995, 80-86).

gjennom brev skrevet av de andre, som Bjørn Heger og Johanne Seip sine brev beskrevet over. Dette gjør at *Hver fredag foran porten* (1995) ikke bare fungerer som en selvbiografi og vitneskildring av Hegers opplevelser i krigsårene, men den kan også til en viss grad fungere som et slags vitnesbyrd på vegne av resten av de internerte i Gross Kreuz. Likevel er det Wandas historie som her er i fokus, og selv om det er innslag av beskrivelser fra andres ståsted, er det likevel tilknyttet hendelser og situasjoner hun opplevde. Dermed er det flere deler av fortellingen som vil gi mer mening for leseren når for eksempel disse brevene blir inkludert. Det kan for eksempel være svært hjelpsomt for leseren å få en mer beskrivende og detaljert kontekst til hvorfor Wanda og fru Seip skulle møte Schwester Gerda i en utbombet restaurant i Berlin, i etterkant av Gerdas besøk i Gross Kreuz. Dersom denne delen av kapittelet ikke hadde blitt inkludert, kunne leseren stilt spørsmål rundt årsaken til dette møtet, hvordan de kom i kontakt og, ikke minst, hvordan Heger eventuelt kunne huske foranledningen til dette møtet så tydelig og detaljert 40 år senere.

Selv om Guri Hjeltnes har hjulpet til med boken, er det ingen kommentarer fra hennes ståsted som historiker og journalist. Man kan tenke seg til at dette er et bevisst fortellerteknisk grep de har gjort, uten at dette nevnes noe sted. Heger skal være den eneste som forteller sin historie, uten innblanding eller forstyrrelser fra andre stemmer. Selv om Hjeltnes ikke bidrar med kommentarer i romanen fra sitt ståsted som historiker og journalist, hender det at Heger selv kommer med korte refleksjoner fra et forfatterståsted, hvor hun reflekterer over hva hun tenker om ulike hendelser eller følelser 40 år senere. I kapittelet «Sommeren 1939» skriver hun blant annet «I dag forekommer det meg helt utrolig at jeg 18 år gammel lot mine foreldre avgjøre det meste i livet mitt.» (Heger 1995, 21). Her viser hun hvordan hun så på seg selv som 18 åring. Det kan virke som hun oppfattet seg selv som både naiv og lite selvstendig, og mente dette var viktig å kommentere fra en godt voksen kvinnes ståsted, 40 år senere. Et annet eksempel er kapittelet «Et system tar form», hvor hun skriver dette om vonde følelser når hun tenker på Sachsenhausen: «Også nå, etter 40 år, kommer den gamle ulystfølelsen frem på ny. «Nå er det jo blitt historie,» sier folk, «nå er det vel kommet på avstand.» Nei, jeg trenger bare å lukke øynene og se meg selv foran porten til Sachsenhausen, så kommer alt tilbake.» (Heger 1995, 48). Også her understreker hun med dette viktigheten av ulystfølelsen og skyldfølelsen hun satt med da hun tenkte på Sachsenhausen. Denne følelsen kom av de store forskjellene mellom fangenes situasjon og hennes egen, og hun beskriver hvordan det var lite hun kunne gjøre da hun måtte overvære fangenes ydmykelse uke etter uke (ibid., 48). Slike forfatterkommentarer fra Heger bidrar til å understreke alvoret i hendelsene og traumet

hun ble utsatt for som et vitne til krigshandlinger og -forbrytelser. Det gir også en ekstra dimensjon til fortellerstemmen, hvor leseren får innsyn i både Wandas indre følelsesliv som en ung kvinne i starten av 20-årene, og samtidig får et lite innblikk i hva den godt voksne Wanda tenker og føler rundt de samme tingene 40 år senere.

3.2 KOMPOSISJON

Boken er delt inn i korte kapitler, hvor Heger beskriver hva hun opplever i førstepersons forteller. Kapitlenes titler forteller leseren hvilken del av historien som kommer, som for eksempel «Arrestasjonen» (Heger 1995, 12-17), «Nei fra Himmler» (ibid., 31-36) og «Jakten på Natzweiler» (ibid., 116-123). Fortellingen avsluttes når Wanda og ektemannen Bjørn er på vei hjem til Norge for å starte sitt nye liv som nygifte i freden. Etter dette følger et etterord fra 1984, samt et kart over relevante steder i Tyskland. Deretter kommer etterordet fra 1995, og til slutt en litteraturliste. Kapitlet «Nei fra Himmler» inneholder også en faksimile av brevet Wanda fikk fra Heinrich Himmler. Dette kommer jeg tilbake til litt senere.

3.2.1 REKKEFØLGE OG STRUKTUR

Fortellingen er for det meste bygget opp kronologisk, med noen unntak. Boken innleder med kapitlet «I fremmed land» (Heger 1995, 9-11), som skildrer familien Hjorts ankomst til Gross Kreutz i oktober 1942. Deretter følger flere kapitler som beskriver familiens bakgrunn – både generelt, og hva som ledet opp til interneringen i Gross Kreutz. Kapittel 2 «Arrestasjonen» (ibid., 12-16) skildrer herr Hjorts arrestasjon i oktober 1941, ett år før familien ble tvangsflyttet og internert i Tyskland, og hvordan familien (særlig Wanda) reagerte på og håndterte denne nye situasjonen. Deretter følger kapitler jeg ønsker å kategorisere som bakgrunnskapitler, kapittel 3 «Familien» (Heger 1995, 17-20) og kapittel 4 «Sommeren 1939» (ibid., 21-23), altså kapitler som skildrer Wandas oppvekst. Kapittel 5 «Til Tyskland» (ibid., 24-30) og kapittel 6 «Nei fra Himmler» (ibid., 31-35) skildrer hendelsene mellom arrestasjonen av Wandas far, og tiden fram til familien hadde bodd en liten stund på Gross Kreutz. Heger forteller i disse kapitlene hvordan familien fikk beskjed om at de måtte tvangsflyttes til Tyskland, og hvordan hun desperat forsøkte å late som hun var forlovet så hun skulle slippe unna interneringen. Som nevnt i introduksjonen gikk ikke dette, og hun fikk brev fra selveste Himmler, som gjorde at hun til slutt måtte se seg nødt til å bli med familien til Tyskland. Fortellingene fra kapittel 2 til kapittel 6 møter her hendelsene i kapittel 1. Kapittel 1 er altså et frampek, eller en prolepse, og fungerer som en fengende inngang til Wandas og familien Hjorts historie, hvor den begynner med familiens ankomst til Gross

Kreutz. For leseren vil dette være en engasjerende start. Denne starten vil kanskje også oppmuntre til eller gi leseren spørsmål, som for eksempel: Hvordan havnet familien der? Hva gjorde de? Hvorfor er de i Tyskland? Dette med forutsetning om at leseren vet lite om Wanda Hegers bakgrunn. Det er uansett sannsynlig å anta at mange vil lese boken med begrenset til ingen kunnskap om familiens bakgrunn, noe som dermed gjør de neste kapitlene viktige for å forklare disse spørsmålene. De andre kapitlene, kapittel 2-6 kan dermed plasseres under begrepet tilbakeblikk, eller analepse, og deres funksjon er dermed å gi leseren bakgrunnsinformasjon om familien Hjort, slik at man dermed kan få et overblikk over hva som ledet opp til interneringen i Tyskland. Herfra jobber Heger seg nokså kronologisk fram til fortellingens slutt, og det er ingen like tydelige narratologiske grep i komposisjonen av boken, hva gjelder rekkefølgen av kapitlene, som dette. Det er selvfølgelig noen unntak, som for eksempel kapittelet «Schwester Gerda» (Heger 1995, 169-174) og det påfølgende kapittelet «Bernadotte kommer» (ibid., 175-178), hvor hendelsene i «Schwester Gerda» foregår i mars 1945, mens hendelsene i «Bernadotte kommer» starter i februar 1945. Det er sannsynlig at dette er gjort for å skille mellom hjelpearbeidet og motstandsarbeidet med å få pakker inn i leirene og samle lister med oversikt over de norske og danske fangene, og arbeidet med å befri fangene. Det er snakk om hvordan beboerne i Gross Kreutz arbeidet med å planlegge befrielsen av fangene tidligere i boken, men de to kapitlene nevnt over skaper et tydelig skille. Fra og med kapittelet «Bernadotte kommer», omhandler resten av boken arbeidet med selve frigjøringen av fangene. Her forteller Heger om Bernadotte som forsøkte å forhandle frigjøringen med Himmler, Hvite Busser-aksjonen, arbeid i flyktingeleiren i Ramlösa i Sverige, og hvordan hun og Bjørn dro tilbake til Tyskland våren og sommeren 1945, for blant annet å jobbe med å frigjøre de siste fangene, og bedrive hjelpearbeid i Tyskland.

Strukturen i *Hver fredag foran porten* (1995), slik den er analysert over, er også til en viss grad kjennetegn på en dannelsesroman. Litteraturvitenskapelig leksikon definerer dannelsesromanen som en undersjanger av romanen, som «fremstiller heltens dannelsesprosess – under innflytelse av indre krefter som vilje opprørstrang, kjærlighet osv. og utvendige faktorer som kultur, studier, reiser, lærere, familie og venner – frem til et «modent» stadium» (Lothe 2007, «dannelsesroman»). Videre forklarer Lothe at «Sentralt i dannelsesromanen står individuell utvikling i samspill med en rekke faktorer; både prosess og resultat er viktig.» (2007, «dannelsesroman»). Aarseth forklarer at strukturen i en dannelsesroman gjerne er delt inn i tre faser, «Hjemme – Hjemløs – Hjem» (Aarseth 1976, 169). *Hver fredag foran porten* (1995) følger for det meste en slik struktur. Den første fasen i dannelsesromanen, «hjemme»-fasen, beskriver «barnets ureflekterte og uproblematisk

forhold til en relativt trygg tilværelse i foreldrenes skjød» (Aarseth 1976, 169), og hovedpersonen har en naiv og ureflektert holdning til seg selv og omverden (ibid., 169). Denne fasen leser vi i kapittel 3 og 4, hvor Hegers barndom og oppvekst beskrives. I kapittel 3 «Familien» (Heger 1995, 17-20) beskriver hun en lykkelig, trygg og skjermet oppvekst på Bestum i Oslo:

Vi barna var så naive og blåøyde som man bare kan bli, hvis man har vokst opp i et borgerlig hjem på vestkanten i Oslo før krigen. Vi hørte lite om de «harde 30-åra». På Ullern kommunale høyere almenkskole, der min bror Johan og jeg skulle ta artium i 1940 – alle gikk på gymnas, vi kjente ingen som gikk ut i arbeidslivet etter endt folkeskole – var det sjelden snakk om politikk eller om klasseforskjell og arbeidsløshet. Vi hadde Lilleaker like i nærheten, men tenkte lite over hvordan ungdom på vår alder hadde det i fabrikkene langs Lysakerelven. Dette var før Ullernåsen var utbygget og blitt til «Åsen», og Ullern skole var ikke noen snobbeskole, snarere en landsens skole hvor alle kjente hverandre og følte en rimelig grad av trygghet. Det var ikke mye vi lærte om fascismens fremmarsj i Europa, om den spanske borgerkrig eller om krigsfare. Først da Vinterkrigen i Finland var et faktum, begynte vi å tenke. (Heger 1995, 17).

Bare i dette avsnittet kan man lese at Wanda Hjort som barn ikke var utsatt for nyhetene om vanskelige økonomiske tider, og ustabil politikk. Hun levde svært skjermet, og hadde derfor som hun selv beskriver et svært naivt og blåøyd blikk på hvordan verden fungerte. Selv ikke nabostrådene i byen, der ungdommer på hennes egen alder hadde en helt annen oppvekst og opplevelse av samfunnet, var de oppmerksomme på da de vokste opp. Dette viser hvor skjermet barna i familien var fra omverdenens vanskeligheter. Selv forteller hun i sitatet over at Vinterkrigen i Finland (november 1939 – mars 1940) var det som først fikk dem til å begynne å tenke. Likevel kan det se ut til at denne tankeprosessen startet noe tidligere. Hun beskriver videre i kapittelet at de første vanskelighetene dukket opp da faren ble medlem av NS i 1933 (Heger 1995, 18). Til tross for at hun ikke var interessert i politikk, og nokså uvitende, slet hun med å godta en del av farens meninger, og hun nektet å menges med NS-ungdommene. Allerede her kan man så vidt begynne å ane konturene av dannelsesromanens andre fase, «Hjemløs», som preges av at et ungt menneske forsøker «å orientere seg i en verden som framtrer langt mer kompleks og uoverskuelig» (Aarseth 1976, 169-170), og hvor hovedpersonen går «gjennom en fase av opprør eller åndelig rotløshet og søkende, gjerne omflakkende tilværelse» (Aarseth 1976, 169). Til tross for den svært skjermede og trygge oppveksten, begynner altså Wanda smått å gjøre opprør mot foreldrene sine svært tidlig, noe som utløses av farens politiske engasjement. Kapittel 4 «Sommeren 1939» (Heger 1995, 21-23) beskriver også en fase av Wandas oppvekst, like før hun blir voksen og krigen bryter ut. Dette kapittelet beskriver Wanda hvordan hun som 18 åring ble sendt på sommerferie til den

tyske familien. Hun er fortsatt i en fase hvor hun gjør som foreldrene sier. «I dag forekommer det meg helt utrolig at jeg 18 år gammel lot mine foreldre avgjøre det meste i livet mitt. [...] med vår selvstendighet var det smått bevendt.» (Heger 1995, 21). Wanda hadde begynt å ane krigsfare, men det kan se ut som at hun begynte å tvile på dette under besøket hos familien, da de «oppførte seg som om vi levde i en fullstendig sorgløs fredstid» (Heger 1995, 22). Under oppholdet strammes det mer og mer inn i Tyskland, og hun forklarer at etter denne sommeren forsvant trygghetsfølelsen (ibid., 23).

I neste kapittel har vi kommet til 1942, og som nevnt beskriver dette kapittelet J. B. Hjorts arrestasjon. De påfølgende kapitlene skildrer som nevnt krigsårene fram til frigjøringen, hvor Wanda og familien var sivilt internerte i Tyskland. Her er altså boken for alvor inne i dannelsesromanens andre fase. Dette er størstedelen av boken, og her skildrer Wanda hvordan hun sakte, men sikkert, går fra å være en usikker og naiv ung jente, som er kastet inn i en ukjent, skremmende og ustabil situasjon, til å bli en selvsikker, ung kvinne som, ved å bruke kløkt og list til å hjelpe så mange norske og danske fanger som mulig, også finner sitt kall i livet. Tidlig setter hun seg selv i farlige situasjoner, ved å blant annet besøke fengsler og fangeleirer, men reddes av sin naivitet og uvitenhet. Leseren får se hvordan hun så blir mer bevisst på omgivelsene og mindre naiv, og hvordan dette preger motstandsarbeidet hennes. Denne andre fasen av dannelsesromanen preger store deler av boken. Selv om krigen er over, drar likevel ikke Wanda hjem med det første. De siste kapitlene, som omhandler tiden gjennom frigjøringen og hjelpearbeidet våren og sommeren 1945, er derfor en del av den andre fasen. Som nevnt er den preget av en orientering i en kompleks verden, og en søkende og omflakkende tilværelse (Aarseth 1976, 169-170). Wanda beskriver hvordan hun etter frigjøringen ikke føler seg ferdig med hjelpearbeidet. Til tross for at hun sendes hjem fra Tyskland, klarer hun derfor å skaffe seg en stilling i Ramlösa i Helsingborg i Sverige, slik at hun kan hjelpe fangene som kom dit med Hvite Busser (Heger 1995, 195). Hun er rastløs i Sverige, og klør etter å komme tilbake til Tyskland og hjelpe til med å lete etter fangene som fortsatt ikke var funnet. Hun skaffer seg papirer, og kommer seg tilbake til Hamburg (ibid., 205). Hun er altså fortsatt i en omflakkende tilværelse, og man kan også si at hun på et vis er på en slags søken etter en mening med livet. Dannelsesromanens tredje fase, «Hjem», kjennetegnes av at det modne mennesket vender tilbake til utgangspunktet på «et erkjennelsesmessig høyere plan med ballast av livserfaring» (Aarseth 1976, 170), hvor hovedpersonen også er i en tilstand av «fornyhet harmoni med omgivelsene, denne gangen i reflektert erkjennelse av livets bestemmelse» (Aarseth 1976, 169). Denne ser vi ikke så mye

til i *Hver fredag foran porten* (1995). Først i siste kapittel «Mot et annet liv» (Heger 1995, 222-226) reiser Wanda og Bjørn Heger hjem til Norge. I kapittelet beskriver hun hvordan flere og flere begynte å dra tilbake til Norge utover høsten 1945, mens hun selv og Bjørn strittet imot (Heger 1995, 222). De skjønnte ikke hvordan de kunne leve alminnelige liv når de kom tilbake til Norge (ibid., 225). Som nevnt beskrives her bryllupet hvor hun giftet seg med Bjørn Heger, før de til slutt måtte se seg nødt til å reise hjem til Norge. På bilturen til Norge utsatte de hjemkomsten så langt det lot seg gjøre. Fortellingen i boken avslutter med et stopp i «et oktobergrått Østfold» med disse ordene: «Nå begynte livet. Vi var hjemme. Vi stoppet bilen og spiste de siste restene av en Borghild-pakke under et tungt, regndryppende grantre» (Heger 1995, 226). Selv om dette kapittelet kan plasseres under dannelsesromanens tredje og siste fase, skiller det seg likevel litt fra kjennetegnene på denne fasen. Som nevnt skal hovedpersonen vende tilbake til utgangspunktet i en tilstand av harmoni med omgivelsene, med ny livserfaring i bagasjen. Selv om Wanda og Bjørn Heger vender hjem til et frigjort og fredelig Norge, kan man ikke si at de er i harmoni med omgivelsene. De er egentlig ikke klare for å dra hjem, og er svært usikre på hvordan livet i Norge skal bli. Man kan tolke det som at de føler seg usikre på livet utenfor krigen. De har riktignok opparbeidet seg livserfaring, men denne erfaringen handler for det meste om hvordan man skal te seg i en krigssituasjon. Ingen av dem har strengt tatt noen erfaring som voksne mennesker i et fredssamfunn, noe som gjør at de vil havne i en læringskurve når de kommer hjem, og må finne ut av hvem de er både alene og sammen utenfor krigen. Til tross for dette kan man si at Wanda ikke lenger er den naive og blåøyde jenta fra Bestum, men en mye mer erfaren og selvsikker ung kvinne, som har hatt et kall i livet. Etableringen av livet hjemme i Norge blir likevel ikke leseren vitne til, i og med at historien avsluttes i det paret ankommer landet. Med dette som bakgrunn er det derfor belegg for å si at *Hver fredag foran porten* (1995) stort sett følger strukturen til en dannelsesroman, men befinner seg for det meste i denne strukturens andre fase.

3.2.2 SPENNINGSOPPBYGGING

Petter Aaslestad presenterer i *Narratologi* (2011) aktantmodellen av Vladimir Propp, videreutviklet og forenklet av Greimas. Aktantmodellen ble opprinnelig utviklet som en utforskning av eventyr, og Greimas' videreutvikling «fant frem til visse grunnleggende *aktanter* som styrte handlingsgangen i eventyr.» (Aaslestad 2011, 125). Senere ble denne modellen «utvidet til også å gjelde andre episke tekster.» (Aaslestad 2011, 125). Aaslestad forklarer modellen slik: «Et subjekt søker etter et objekt langs en prosjektakse. Underveis mot objektet konfronteres subjektet med henholdsvis motstandere og hjelpere på en tversgående

konfliktakse» (Aaslestad 2011, 125). Denne modellen kan også benyttes i en komposisjonsanalyse av *Hver fredag foran porten* (1995), og jeg vil her benytte den for mer spesifikt å se på hvordan boken skildrer Wandas mange utfordringer i motstandsarbeidet, og hvordan flere av episodene er bygget opp for å skape spenning hos leseren. Utfordringene er gjerne ukjente SS-soldater, Gestapo og andre fangevoktere, som på ulike måter skaper hindringer i arbeidet med fangene. Dette bygger opp en spenning i fortellingen, og leseren kan gjerne stille seg spørsmålene: Hvordan skal dette gå? Blir de avslørt nå? Er dette gangen de blir arrestert og fengslet? Det er mange hendelser gjennom hele boken som er relevante å trekke fram i forbindelse med aktantmodellen, og jeg vil her presentere et utvalg.

Den første store utfordringen som skildres i boken, er det at familien Hjort skal sendes til Tyskland, med stor motstand fra blant andre Wanda. Hun prøver alt hun kan å unngå internering i Tyskland. Wanda (subjekt) søker etter å få bli i Norge (objekt). Som tidligere nevnt, forsøker hun å forlove seg med en venn, i håp om at dette vil frigjøre henne nok fra familien Hjort til at hun kan bli værende i Norge. Vennen som stiller som forlovede fungerer dermed som en hjelper. Han er villig til å forlove seg med Wanda for å hjelpe henne med å bli. Motstanderne mot dette prosjektet er Gestapo og SS, og til slutt også Heinrich Himmler. De ønsker å internere Wanda i Gross Kreutz sammen med resten av familien, og hun ser seg til slutt slått, da hun ikke ønsker å ofre sin politiske integritet² og sette vennene sine i fare ved å bli i Norge. Disse detaljerte beskrivelsene av hendelsene som førte til at Wanda til slutt innså at hun måtte bli værende i Tyskland, følger altså aktantmodellens oppbygging ved et subjekt som søker et objekt, og møter både motstandere og hjelpere på veien. I eventyrene, som denne modellen opprinnelig ble utviklet for, ender det som regel godt. Tilsynelatende ender det ikke godt i dette tilfellet, i og med at Wanda må bli i Tyskland mot sin vilje. Man kan spekulere i om Wanda ville hatt den samme personlige utviklingen dersom hun hadde fått bli i Norge, og om motstandsarbeidet hennes ville vært like signifikant. I og med at hun besøkte sin far i fengsel i Norge, er det ikke usannsynlig at hun muligens ville fortsatt med lignende arbeid. Det kan også hende hun ville forholdt seg rolig i båten i frykt for represalier mot familien. Sett i sammenheng med resten av handlingen, kan man si at enden var god likevel. Det at Wanda måtte bli i Tyskland førte til at hun lette etter en mening med tilværelsen, som igjen gjorde at hun startet arbeidet med fangene. Dette ga ikke bare en ny

² Himmler antyder i sitt brev at hun må være tyskervennlig og på politisk lag med dem dersom hun skal få bli i Norge. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 3.2.4

mening til Wandas liv, men også til fangenes liv, og bidro samtidig svært positivt til befrielsen av fangene i 1945.

Som nevnt over, møter Wanda utfordringer gjennom hele boken i arbeidet med å kartlegge de norske fangene. Det kanskje mest fremtredende eksempelet på dette, er i forsøket på å komme seg inn i Natzweiler.

Utover høsten 1943 begynte vi å få en uhyggelig mistanke: Det måtte finnes hemmelige konsentrasjonsleire i Tyskland. Flere fangetransporter som var gått fra Grini sommeren 1943, var ikke kommet til Sachsenhausen, og familiene hjemme i Norge fikk ikke livstegn fra dem. (Heger 1995, 116).

På dette tidspunktet hadde virksomheten i Gross Kreutz utviklet seg til å bli et skikkelig system, hvor også familier hjemme i Norge skrev til både Røde Kors, sjømannsprestene, og Wanda Hjort personlig og spurte etter sine kjære. Sjømannsprestene hadde møtt guttene i overgangsfengselet i Tyskland, før de ble skilt fra de som skulle til Sachsenhausen, og sendt videre (Heger 1995, 116). Det var ingenting som indikerte at disse fangene ikke skulle brukes i fangearbeid, da de var unge og i god fysisk form (ibid., 116). Også fanger Wanda kjente godt i Sachsenhausen begynte å forsvinne, og ingen visste tilsynelatende hvor det ble av dem – hverken medfanger eller Internasjonale Røde Kors (ibid., 116). Da familien til fangen Niels Henrik Kolderup begynte å få pakkene sine i retur, fikk til slutt Wanda et gjennombrudd i forsøket på å finne ut hvor det var blitt av de savnede nordmennene. Ved å bløffe til en soldat hun var blitt litt kjent med (som såkalte «ærlige fiender»), fant hun til slutt ut at Kolderup var sendt til Natzweiler i Elsass (ibid., 117-118). Videre fulgte en lang periode hvor de alle forsøkte å komme i kontakt med Natzweiler, uten hell. I januar og februar 1944 dro Wanda og Bjørn regelmessig til ruiner i Berlin hvor norske fanger var blitt sendt for å drive oppryddingsarbeid (ibid., 121). Her dukket det til slutt opp to nye norske fanger, som viste seg å være utlånt fra Natzweiler. De skulle forsøke å sette opp en liste til Wanda over de andre nordmennene som satt internert i Natzweiler (ibid., 121). I mars hadde Røde Kors fått kontakt med Natzweiler, og fikk lov til å sende en fellessending med pakker til nordmennene (ibid., 122). Det var på dette tidspunktet Wanda bestemte seg for selv å oppsøke Natzweiler (ibid., 122).

I kapittelet «Jakten på Natzweiler» (Heger 1994, 116-122) som beskrevet over, fungerer altså både Wanda, Røde Kors, sjømannsprestene og resten av beboerne på Gross Kreutz som

subjektet, selv om Wanda selvfølgelig er i fokus. Selv om de andre subjektene spiller en viktig rolle i hele kapittelet, ligger fortsatt fokaliseringen hos Wanda, og det er derfor hennes funksjon som subjekt som er naturlig å fremheve. Objektet de søker etter, utvikler seg fra å være de savnede fangene, til også å omfatte Natzweiler. I jakten på fangene og Natzweiler møter de flere utfordringer. De andre norske fangene bidrar som medhjelpere etter beste evne, til tross for den begrensede mengden informasjon de sitter på. Den viktigste medhjelperen blir faktisk en av fangevokterne i Sachsenhausen, som gir Wanda navnet på leiren fangene har blitt sendt til, og byen den ligger i. Selv om det ikke er bevisst fra vaktens side, og han raskt innhenter Wanda for å ta tilbake lappen han skrev det ned på til henne (Heger 1995, 118-119), blir hans glipp likevel helt sentral for at de til slutt klarte å lokalisere leiren. I månedene som fulgte har de mange motstandere i forsøket på å komme i kontakt med Natzweiler og fangene der. Disse motstanderne er ulike kommandanter, SS- og Gestapo-menn, som nekter for at leiren i det hele tatt finnes. Likevel ender også dette godt, og Røde Kors klarer til slutt å etablere kontakt med Natzweiler. Dette kapittelet kan oppleves som svært spennende for leseren, hvor hen blant annet kan stille seg spørsmålene: Hva har skjedd med fangene? Kommer de til å finne leiren? Hvorfor lyver tyskerne om eksistensen til akkurat denne leiren? Hva skjer der?

Det siste tydelige eksempelet jeg ønsker å nevne, som tydelig følger aktantmodellen for å bygge opp spenningen for leseren, er det påfølgende kapittelet «Reise med forhindringer» (Heger 1995, 123-130). Her foregår handlingen 2.påskedag 1944 og de neste dagene etter påske, og Wanda har bestemt seg for å reise til Natzweiler, og overtalte broren Johan og journalisten Bjørn Bøstrup til å bli med (ibid., 123). Det var en lang reise, og de regnet med mange kontroller. Bøstrup var journalist og kunne bevege seg fritt, og ble derfor Wandas og Johans alibi: De skulle besøke studentene i Sennheim (ibid., 123). Her fungerer altså Wanda som subjektet, som er på søken etter å komme seg til og inn i Natzweiler (objektet). Johan og Bøstrup er her medhjelperne til Wanda, som blir med på turen, og fungerer som alibi. Tidlig møter trioene på utfordringer. De hadde kommet seg gjennom Brandenburg og hadde et lite opphold i Magdeburg før de kjørte videre. Like etter Magdeburg ble det kontroll. Wanda visste at i tillegg til at det var mistenkelig med tre utlendinger på vei mot den sveitsiske grensen, var det også slik at hennes «papirer var de svakeste» (ibid., 124). Hun ble arrestert av Gestapo i denne kontrollen, og de fikk til slutt tillatelse til å ta toget helt til Karlsruhe, før Wanda skulle bli levert til Gestapo der (ibid., 15-126). I Karlsruhe ble de bragt til Gestapo på

politistasjonen, hvor nye og strengere avhør ble gjort (ibid., 127). Wanda beskriver hvordan stemningen var en ganske annen her enn i Berlin:

Tonen var mer syd-tysk gemyttlig. Det skinte gjennom at de ikke egentlig hadde lyst til å fengsle oss: Til tross for at det ikke kunne bortforklares at vi var utlendinger uten skikkelige papirer i ferd med å reise inn i en grensesone, og på tross av våre svevende forklaringer om at om at vi skulle besøke de norske studentene i Sennheim. (Heger 1995, 127).

Avhørene varte i timevis, men til alt hell glemte Gestapo å gjennomføre sekken med «Borghild-mat»³, i alt oppstyret som fulgte etter at Johan som tidligere hadde langet i seg dansk mat, og dermed fikk et illebefinnende og måtte kaste opp (ibid., 127-128). Her får medhjelperne Johan og Bøstrup enda en funksjon, eller en oppgave. Det er kun Wanda som blir arrestert, de andre får dra videre. Likevel blir de værende for å støtte og hjelpe henne, og Johans illebefinnende gjør også at Gestapo ikke oppdager maten. Til slutt fikk de lov til å gå, med ordre om å dra rett tilbake til Berlin. Brevet fra Himmler hadde spilt en avgjørende rolle her, Wanda måtte tross alt være en svært viktig person som fikk brev ordre fra selveste Riksføreren (ibid., 128). Man kan strekke seg til at brevet fra Himmler også kan fungere som en slags medhjelper, da det var dette som gjorde utslaget i Wandas sak, og gjorde at hun ble sluppet fri. De sendte maten til de norske fangene i Natzweiler i posten, og begynte på den lange reisen tilbake til Gross Kreutz (ibid., 130). Her ender det til slutt godt, til tross for at leseren lenge kan lure på om turen nå har kommet til Wanda for å bli fengslet.

De to kapitlene som skildrer jakten på Natzweiler og første forsøk på å komme seg til leiren, er noen av de lengre kapitlene. Kombinasjonen av den mer omfattende skildringen og spenningsoppbyggingen i disse kapitlene, kan indikere at Heger syns dette var en del av historien som var viktig å få fram. Det samme gjelder det første eksempelet, hvor det kan virke som det har vært viktig for Heger å beskrive hvor vanskelig det var for henne å bli sendt til Tyskland, og hvor desperat hun var etter å bli værende hjemme i Norge. Spenningsoppbyggingen ved bruk av aktantmodellen i alle tre eksemplene kan bidra til at følelser som desperasjon, redsel og kanskje også litt panikk, kommer enda tydeligere fram, samtidig som den ikke bare gjør fortellingen mer spennende for leseren, men også mer levende.

³ Borghild Hammerich «var lederen for «Danskehjelpen» til Norge og stifter av «Den norske Damekomité i København» (Heger 1995, 90). Hun sendte mat til Gross Kreutz for å bidra i fangehjelpen og pakkeforsendelsene til Wanda.

3.2.3 ETTERORD

Som nevnt i introduksjonen, har også boken to etterord – et fra 1984, og et fra 1995. Aller først kommer etterordet fra 1984. Dette etterordet strekker seg over to sider, og er undertegnet Wanda Heger. Som beskrevet i underkapittel «1.3 Wanda Heger i bokform og dokumentar», beskriver hun i dette etterordet tilblivelsen av boken. Hun forteller blant annet hvordan hun har belaget seg på private brev og historiebøker for å beskrive hva som skjedde, da hun ikke førte dagbok under krigen, samt gir en takk til Guri Hjeltnes for faglig veiledning og fremdrift (Heger 1995, 227-228). Dette etterordet gir leseren et innblikk i hvordan boken har blitt til, og man kan få en idé om hvordan Heger har tenkt rundt skriveprosessen og innsamling av informasjon. Samtidig kan man også få inntrykk av at hun, i samarbeid med Hjeltnes, har gjort et nøye arbeid med å få boken så korrekt som mulig. Det kan likevel diskuteres om dette kanskje burde ha stått i et forord, i stedet for i et etterord. Ingen av bøkens utgaver inneholder et forord. Viktig informasjon om bokens tilblivelse vil leseren dermed lese etter at hen har lest fortellingen i boken, hvis man antar at flertallet leser boken i kronologisk rekkefølge. Dette er informasjon som kunne ha vært en fordel å ha i bakhodet mens man leser fortellingen, kanskje særlig det at boken for det meste er basert på brev. Da vil blant annet ikke de siterte brevene komme som noen overraskelse på leseren, og det kan også ha noe å si for leserens oppfatning av Wanda Hegers troverdighet. Dette vil jeg komme tilbake til i underkapittel «4.3 Troverdighet». Samtidig er det her gjort en redaksjonell vurdering, antagelig også av bokens forfattere, som gjør at det er fornuftig å argumentere for valget om å et etterord, i stedet for et forord. Dermed kan en også stille seg spørsmålet: Er egentlig informasjonen i etterordet så viktig at det burde blitt flyttet til et forord? Som nevnt er det her gjort en redaksjonell vurdering av bokens komposisjon, og en kan også anta at etterordet her har blitt vurdert. Til tross for at Heger i etterordet beskriver hvordan boken ble til, og hvordan hun har samlet informasjon, vil jeg påstå at denne informasjonen ikke vil påvirke leserens lesning av boken i stor nok grad til at det heller burde stått som forord. En skal være forsiktig med å undervurdere leseren. Grep som korte kapitler og beskrivende kapitteltitler gjør at leseren får en god oversikt over bokens oppbygning, og bygger realistiske forventninger til hva hvert kapittel inneholder. Derfor fungerer etterordet som en god refleksjon i etterkant av arbeidet fra Heger, hvor hun i tillegg til tilblivelsen og samling av informasjon, reflekterer over hvordan det har vært å skrive en slik bok, og hvordan et brev fra en tidligere fange skapte bokens tittel.

I den andre utgaven av boken fra 1995, har Wanda Heger skrevet et nytt etterord. Dette ligger i kronologisk rekkefølge, etter etterordet fra 1984 og kartet over relevante områder i Tyskland. Kartet kommer jeg tilbake til i neste avsnitt. Dette nye etterordet heter «Etter ti år», og Heger reflekterer her over verdens utvikling de siste ti årene. Hun nevner særlig nye kriger, og fremveksten av nynazismen, og knytter dette til det hun mener er bokens kontinuerlige viktighet og relevans. Hun bygger også videre på refleksjoner hun gjorde seg ti år tidligere, blant annet hvordan de kun fokuserte på danske og norske fanger i redningsarbeidet sitt. Det kan virke her som hun kanskje føler at dette fokuset indirekte (eller direkte) har bidratt til at såpass mange fanger som ble drevet ut på dødsmarsjer, eller omkom av andre årsaker i de siste ukene av krigen. Hun trekker også særlig fram de 8000 fangene fra Neuengamme. Skipet de var på ble bombet, og fangene druknet, til tross for at Svensk Røde Kors forsøkte å fortelle britene at skipet fraktet fanger (Heger 1995, 233). Det kan også virke som at Wanda Heger har slått seg til ro med at de gjorde det beste de kunne, med den informasjonen de hadde. Mot slutten kommer Heger, som nevnt over, inn på utviklingen i dagens samfunn anno 1995 – krigene og fremveksten av nynazismen. Hun mener det er viktig at enkeltmennesker gjør det de kan, og at de som i 1995 er gamle, og fremdeles husker krigen, forteller unge hva som skjedde (Heger 1995, 233). Her kan man lese et mulig motiv hun har hatt mens hun har jobbet med denne boken. Her kan det virke som at Heger selv ønsker at denne boken skal fungere som en vitneskildring, slik at unge mennesker kan få vite hva som skjedde under andre verdenskrig, selv om tidsvitnene er borte. Når man leser Wanda Hegers refleksjoner og intensjoner i etterkant på denne måten, kan det gjøre fortellingen mer betydningsfull for leseren. Et slikt perspektiv på etterordet kaster sånn sett et nytt lys over boken. Det kan føre til mer refleksjon hos leseren om hva man har lest. Det er ikke lenger bare «en spennende historie fra krigen». Kanskje blir fortellingen mer følelsesladd og virkningsfull når leseren får mulighet til å reflektere over det hun forteller i etterordene sine. Wanda Hegers intensjoner med boken, og hvilken påvirkning det kan ha på leseren og leseropplevelsen, vil jeg komme nærmere tilbake til under «4.4 Erindring».

3.2.4 KART OG FAKSIMILE

Etter det første etterordet fra 1984, følger et kart over de fleste områdene i Tyskland hvor familien Hjort og Wanda både bodde, og gjorde arbeidet sitt (Heger 1995, 229). Dette gjør at leseren lettere kan se hvor familien bodde (i og med at Gross Kreutz er markert på kartet), og dermed også kan se avstandene til andre viktige steder Wanda og familien dro for å bedrive arbeidet sitt. For eksempel nevner Heger flere ganger at det var fryktelig langt å dra til

Natzweiler, og at de trengte en spesiell tillatelse for å dra dit. For lesere som ikke er kjent i Tyskland, kan likevel dette være vanskelig å begripe, selv om Heger bruker stedsnavn og lignende for å beskrive hvor Natzweiler lå. Dermed kan dette kartet være svært nyttig for leseren å se på, slik at man kan få en enda bedre oversikt og et bilde av hvordan motstandsarbeidet til familien Hjort og de andre på Gross Kreutz fungerte. Boken er, som nevnt, også i stor grad basert på private brev, og hun siterer blant annet et brev fra Bjørn til sin mor i det ene kapittelet. Et annet brev, som også er sitert, er brevet Wanda får fra Heinrich Himmler. Dette brevet er også limt inn som en faksimile på side 34. Kartet og brevet fra Himmler, er de eneste to gangene Heger og Hjeltnes har besluttet å bruke en form for bilde i boken. I denne faksimilen kan man se «Der Reichsführer SS» i venstre hjørne, og tid og sted (6. desember 1942, Berlin) for da brevet ble skrevet. Videre følger en kort tekst på tysk, før det avsluttes med «Heil Hitler!» og Himmlers underskrift. Brevet har blitt oversatt til norsk på neste side⁴. Selv om leseren vet at fortellingen er virkelig, og en beskrivelse av faktiske hendelser, kan det å se en faksimile av brevet fra Himmler ha en effekt på leseren. Det kan gjøre at fortellingen føles mer virkelig når man ser hvordan brevet så ut, til forskjell fra kun å få det referert. Det kan også gjøre at leseren opplever denne delen av fortellingen nokså signifikant. Wanda selv beskriver hvordan dette var hennes siste håp for å komme hjem til Norge, og at den nedslående beskjeden fra Himmler, med vage politiske advarsler, gjorde at hun skjønnte at hun nå ble sittende fast i Tyskland sammen med resten av familien sin (Heger 1995, 31-36). Grunnen til at denne faksimilen er med i boken kan selvfølgelig være så enkelt som at dette er et av de best bevarte brevene, men det kan også være fordi forfatteren her ønsket å gjøre et inntrykk på leseren og på et vis understreke viktigheten av denne delen i fortellingen. Både fordi dette var hennes siste håp for å komme hjem til Norge, men også fordi hun kom i kontakt med selveste Himmler. Dette hadde en betydning da hun ble arrestert i Karlsruhe i nærheten av Stuttgart i 1944 i et av forsøkene på å reise til Natzweiler. Brevet fra Himmler gjorde sterkt inntrykk på Gestapo, og dette var til slutt avgjørende for løslatelsen. Brevet spiller altså en viktig rolle flere år senere, og dette kan derfor være en av grunnene til at brevet er lagt ved på side 34. En annen grunn kan også være å styrke troverdigheten til historien og Wanda Heger, ved å bevise at brevet fra Himmler er ekte.

⁴ Faksimile av disse to sidene i *Hver fredag foran porten* (Heger, 1995) er å finne som vedlegg bakerst i denne oppgaven, på side 49.

3.3 HVER FREDAG FORAN PORTEN (1995) SOM SELVBIOGRAFI OG VITNESKILDRING

«Men nettopp fordi vi er gamle, og fordi vår generasjon dør ut, må vi fortelle hva vi opplevet. Det er en del av historien.» (Heger 1995, 231). Slik begrunnet Wanda Heger hvorfor det er viktig å aktualisere andre verdenskrig, til tross for at det har kommet verre kriger og andre katastrofer, i innledningen til sitt andre etterord i 1995. I de siste tiårene av 1900-tallet ble det samlet inn vitnesbyrd fra overlevende etter Holocaust (Miller 2002, 14). Nancy K. Miller spekulerer i om dette kan ha noe med nettopp frykten for å glemme – en frykt for at deler av historien skal bli slettet fra vår felles hukommelse (ibid., 14). I denne delen av analysen vil jeg ta for meg sjangertrekkene i *Hver fredag foran porten* (1995), og analysere og diskutere hvordan boken fungerer som selvbiografi og dokumentarroman, og som vitneskildring.

3.3.1 SELVBIOGRAFISKE OG DOKUMENTARISKE TREKK

Som beskrevet i kapittel 2.1 om selvbiografier og dokumentarromaner, er det flere kjennetegn for disse sjangrene. Gunzenhauser definerer som nevnt en selvbiografi som en selvprodusert sakprosatext som forteller om forfatterens liv (75). Videre nevner hun fire elementer som definerer formen på selvbiografier. Det første elementet er at forfatteren må ha en balanse mellom sitt offentlige jeg, og det private jeg-et, og det andre handler om å være oppmerksom på publikum, særlig i forbindelse med at de blir invitert inn i livet til forfatteren (Gunzenhauser 2005, 75). I det siste etterordet i *Hver fredag foran porten* (1995) reflekterer Heger over nettopp dette elementet:

Det har vært vanskelig å skrive denne boken. Hvis jeg skulle fortelle hva vi opplevet i Tyskland i årene 1942-1945, måtte det samtidig bli en bok om min familie, min ektefelle og meg selv. Boken måtte berøre personlige ting, som det ikke er lett å skrive om, og som jeg kanskje helst ville unngått, med tanke på at andre mennesker kommer til å lese det jeg skriver. Men det kunne ikke bli en troverdig bok, hvis jeg ikke tok utgangspunkt i vår egen familie. (Heger 1995, 227)

For å kunne skrive denne boken om hva de opplevde i Tyskland 1942-1945, har hun altså måttet gå mer selvbiografisk til verks enn hun virker å ha vært komfortabel med i utgangspunktet. Hun har måttet dele mer av privatlivet for at det i det hele tatt skulle kunne bli en meningsbærende bok. En kan lese gjennom hele boken at hun kun deler av det som er relevant for arbeidet under krigen. Hun deler minimalt av forholdet til Bjørn, selv om dette var mannen hun giftet seg med. Hvordan de ble forelsket i hverandre, og hvordan forholdet utviklet seg, får ikke leseren innblikk i. Dette er altså noe hun har valgt å holde mest mulig privat. Det samme gjelder historien til familien Hjort. Her blir kun det som er relevant for

historien delt. Det vi som lesere får av innblikk i Wandas oppvekst og forhistorien til familien, er stort sett det som har med politisk engasjement i NS å gjøre, samt hvor uvitende og beskyttet barna vokste opp. At Wandas far var med i en av de innerste sirkelene i NS, er svært relevant. Både for hvordan hun vokste opp, men også for hvordan familien forholdt seg politisk gjennom 1930-tallet, og hva som til slutt ledet opp til farens artikkel i *Norsk Retstidende* som fikk ham arrestert. Videre er det også relevant at barna hadde en beskyttet oppvekst, og var nokså uvitende til hva som foregikk ellers i samfunnet. Dette gir leseren en begrunnelse for hvorfor Wanda var nokså naiv, både i starten av krigen hjemme i Norge, og i begynnelsen av oppholdet i Tyskland fra 1942. Dette gir en bakgrunn for uvitenheten og naiviteten hun beskriver at hun hadde i møte med Gestapo og fangevoktere både i fengselet i Prinz Albrechtstrasse i Berlin, og i Sachsenhausen.

Det tredje elementet handler om de formelle konvensjonene, gjerne de episke, som for eksempel kan skildre forfatterens liv fra barndom til voksenlivet, og alt dette medbringer (Gunzenhauser 2005, 75). Dette kan minne om strukturen i en dannelsesroman, og som beskrevet i kapittel 3.1 om fortellerinstans, følger definitivt *Hver fredag foran porten* (1995) denne strukturen. Likevel kan man argumentere for at konvensjonene og strukturen det tredje elementet beskriver er noe mer amputert i denne boken. I andre selvbiografier, der fokuset er på å beskrive hele forfatterens liv (i detaljerte eller mindre detaljerte trekk), vil kanskje en slik struktur være enda mer tydelig. I og med at formålet med boken, slik Heger selv beskriver det i etterordene, er å forklare hva som skjedde da de var i Tyskland og belyse en del av historien hun mener folk ikke vet nok om, er det kanskje derfor naturlig at den ikke følger selvbiografiens formelle konvensjoner like til punkt å prikke som andre muligens vil gjøre. Til slutt beskrives et fjerde element. Dette elementet har en didaktisk inngang, hvor forfatteren ønsker at leseren skal lære noe av livshistorien hans eller hennes (Gunzenhauser 2005, 75). Dette er også tilfellet i *Hver fredag foran porten* (1995), og også dette kommer til syne i etterordene Heger har skrevet, kanskje særlig det nyeste etterordet fra 1995. I det første etterordet, skrevet i 1984, beskriver hun som sagt hvordan hun synes det har vært vanskelig å skrive boken, og spør seg hvorfor hun da i det hele tatt skriver. Som svar på dette skriver hun: «I mange år har jeg tenkt at det er ting fra redningen av de norske og danske konsentrasjonsleirfangene som ikke er kjent. Fangenes egen innsats i leire og tukthus vet man lite om, og de har fått liten takk og anerkjennelse for det de gjorde.» (Heger 1995, 227). Det kan derfor se ut som at hun i arbeidet med boken, og ved dens utgivelse i 1984, håpet at leseren skulle lære mer om både fangenes egen innsats, og frigjøringen av dem. Ti år senere, i

1995, begrunner hun hvorfor hun mener boken som hennes er viktig, og hva hun ønsker at folk skal ta med seg videre når de har lest den. Som nevnt tidligere i analysen, ønsker hun at boken skal fungere som en tidsvitneskildring før det er for sent og alle tidsvitnene er borte (Heger 1995, 233). Videre snakker hun om nynazismens og rasismens framvekst, og hvor skremmende hun synes dette er (ibid., 234). Likevel opplever hun at ungdommen er interessert, og hun forteller at det derfor er mulig å nå dem med sine erfaringer, og fungere som en motvekt til nynazismen og rasismen (ibid., 234). Hun avslutter etterordet med å si at det er viktig at enkeltmennesker reagerer på urett, selv om det virker håpløst (ibid., 234). Her kommer det fram hvordan hun mener at boken stadig blir mer og mer aktuell, og det er tydelig at hun ønsker at ungdommen både skal bli inspirert til å handle når de ser urett, og at de skal lære hvilke grusomheter som ble begått mot folk sist en radikal ideologi fikk herje fritt. Dermed kommer altså Hegers motiv med boken tydelig fram. Leseren skal lære om en del av historien hun mener ikke har fått nok oppmerksomhet, samt lære av gammel urett slik at man forhåpentligvis kan unngå at noe går såpass langt en gang til.

Et annet viktig sjangertrekk for selvbiografien er kontrakten mellom leser og forfatter (Tønnesson 2012 34), hvor leseren forventer at det som blir skrevet er sannheten (Gunzenhauser 2005, 75). Denne kontrakten er kanskje særlig viktig i en bok som *Hver fredag foran porten* (1995), hvor det ikke bare er en skildring av Wanda Hegers liv under krigen, men også en form for historisk framstilling av begivenheter mange lesere vil ha en form for kjennskap til fra før av. Det er nok også derfor Heger forklarer i etterordet fra 1984 at hun har brukt sekundærlitteratur i for eksempel skildringen av Bernadotte-aksjonen, og at hun har prøvd etter beste evne å kontrollere opplysningene og informasjonen hun skildrer i boken (Heger 1995, 228). Hun takker også den historikeren og journalisten Guri Hjeltnes for faglig støtte (ibid., 228). Dette fungerer som en slags forsikring overfor leseren, om at her er alle mulige metoder brukt for å kontrollere at det historiske aspektet av boken stemmer, noe som igjen bidrar til å styrke denne sannhetskontrakten mellom forfatter og leser. Dokumentarromanen baserer framstillingen på historiske fakta, og forsøker å gi et sant bilde av hva som skjedde (Aarseth 1976, 70). Romanforfatteren har, i motsetning til historikeren, muligheten til å fokusere på den subjektive sannheten. Dette gir igjen muligheten til å selektere stoffet som presenteres i større grad (ibid., 70), noe Heger også gjør. En slik seleksjon viser også at dette er Hegers fortolkning av virkeligheten og det som skjedde (ibid., 71). Gjennom hele boken er det tydelig at det har vært en seleksjonsprosess i arbeidet med boken, og dette har antagelig vært et samarbeid mellom Heger og Hjeltnes. Antagelig har de, i

tillegg til å selektere for å bevare mest mulig av Hegers privatliv, gjort en seleksjon hvor de har inkludert det de antagelig mener er de mest relevante episodene og hendelsene – både for historien og for romanens fremdrift. I boken kan man lese at det gjerne kan flere uker eller måneder mellom hver hendelse som beskrives. Det betyr ikke at motstandsarbeidet har stått stille i disse månedene, men det er altså sannsynlig å tro at Heger og Hjeltnes har vurdert det slik at episodene som blir inkludert, er de som er mest relevant for hva Heger ønsker å formidle. Seleksjon kan også gjøres blant personene som på en eller annen måte har vært en del av historien, og kan blant annet foregå ved det Aarseth kaller personskildringens anskuelighet (1976, 72). Ved å skildre noen personer mer detaljert enn andre, vil disse personene tre i forgrunnen av historien, mens andre vil være et slags «nummer i rekken» i bakgrunnen, eller ikke bli kommentert i det hele tatt (ibid., 72). Viktigheten av personene som blir trukket frem blir dermed understreket for leseren (ibid., 72). I *Hver fredag foran porten* (1995) har blant annet Heger valgt å trekke fram et utvalg av fangene, som hun nevner med navn og forklarer mer i detalj hvordan de bidro i arbeidet med å kartlegge de norske og danske fangene. Det betyr ikke nødvendigvis at det kun var disse fangene som bidro, eller at Heger ikke kunne navnene til de andre, eller mente at de ikke var viktige. Fangene som beskrives noe mer detaljert kan på et vis fungerer som representanter for denne persongruppen, og det er ikke utenkelig at det i disse baner Heger har tenkt da hun gjorde utvalget.

Det siste sjangertrekket innen selvbiografi-sjangeren som jeg ønsker å fremheve, er forholdet mellom forfatter og leser som Miller trekker frem. Som beskrevet i kapittel 2.1, skapes båndet mellom forfatter og leser ofte gjennom identifisering. Det at leseren både kan identifisere seg med forfatteren og hans eller hennes liv, eller identifisere forskjeller mellom seg selv og forfatter, er med på å skape forholdet mellom forfatter og leser (Miller 2002, 3). Som forklart i kapittel 2.1: Forfatteren og leseren har et gjensidig avhengighetsforhold, der både leseren og forfatteren er avhengig av en viss grad av identifisering for at selvbiografier skal kunne bli lest (ibid., 3). I dokumentarromanen er det vanlig at fortelleren gjerne trer i forgrunnen, og fungerer som hovedpersonen i fortellingen (Aarseth 1976, 70), noe man kan knytte til forholdet mellom forfatter og leser. At forfatteren trer i forgrunnen og fungerer som en viktig del av den litterære strukturen (ibid., 70) er sentralt for å etablere forholdet til leseren. I *Hver fredag foran porten* (1995) er det mye leseren vil kunne identifisere seg med, samtidig som det også vil være mye leseren ikke kan kjenne seg igjen i, i og med at handlingen i boken stort sett foregår på 1940-tallet. Først og fremst vil leseren kunne kjenne seg igjen i Wanda Hjort

slik hun var før krigen. Hun var en ung student, preget av en trygg oppvekst på Oslo vest, og selv om denne delen av livet hennes ikke beskrives så detaljert, er det antagelig mange lesere som har vært unge studenter, og vil kunne forestille seg hvordan livet hennes var før krigen brøt ut. Videre har jeg gjennom denne analysen (som Wanda Heger også gjør i boken) trukket fram hennes ungdoms naivitet og uvitenhet. En slik tilstand kan også være noe en leser vil kjenne igjen fra eget liv, og har derfor også muligheten til å eventuelt forstå Wandas overmøte i møte med Gestapo og fangevokterne. Så er det det som beskrives fra krigsårene – blant annet forholdene i konsentrasjonsleirene og hvordan Gestapo og SS-soldater oppførte seg. Dette vil være vanskelig for en leser å identifisere seg direkte med, særlig i dag. Dette ville kanskje være lettere da boken først kom ut på 1980-tallet (og på 1990-tallet), da mange av de som opplevde krigen fortsatt levde og var relativt unge. Likevel kan det hende mange lesere vil kunne identifisere seg med dette til en viss grad. Noen har kanskje familiemedlemmer som var fanger under krigen, mens andre kan ha hatt familiemedlemmer som var en del av motstandsbevegelsen, og dermed kanskje blitt fortalt historier som minner om Wanda Hegers. Eller kanskje en leser selv har opplevd krig, og kan kjenne seg igjen i både krigshandlinger, og reaksjoner og følelser rundt dette. Jeg tror likevel størst grad av identifisering hos flertallet vil finne sted gjennom skildringen av hva unge Wanda Hjort følte tenkte rundt de mange hendelsene, situasjonene og krigshandlingene hun opplevde og ble vitne til.

3.3.2 VITNESBYRD OG TIDSVITNESKILDRING

Da Jakob Lothe intervjuet de kvinnelige tidsvitnene til boken *Kvinnelige tidsvitner* (2013) merket han at viktigheten av å fortelle var felles for kvinnene, og at det virket som alle kvinnene var klar over at tidsrommet de kunne fortelle historiene sine var kort – begrenset av deres egen bortgang (2015, 104). Å være tidsvitner ved å bidra til en samling skriftlige vitnesbyrd om Holocaust for ettertiden var altså svært viktig for disse kvinnene. De overlevende fra fangeleirene oppfatter det å avlegge vitnesbyrd som en plikt og en forpliktelse, ifølge Storeide (2007, 24). Wanda Heger presiserer også lignende motiver og begrunnelser for hvorfor *Hver fredag foran porten* (1995) ble til. Som beskrevet tidligere i oppgaven, forteller Heger at det er viktig at de som opplevde og husker krigen forteller om hva som skjedde, før det er for sent og alle tidsvitnene er borte (Heger 1995, 233).

Vi har alle forskjellige opplevelser, og vi må alle fortelle. Min historie hadde en lykkelig utgang, også for meg personlig og medførte bl.a. et livslangt, godt ekteskap. Men mange – kanskje de fleste – opplevet store tragedier. Vi var øyevitner til mange av dem, og forteller hva vi så.

Allikevel opplever vi i dag at noen tviler på det som skjedde i Auschwitz. De hevder at konsentrasjonsleirene aldri har eksistert. Vi ser at ny-nazismen griper om seg. Det hadde vi aldri kunnet tro i 1945. det er vondt, sårende, men først og fremst opprørende. De vet ikke hva de snakker om, skjønner ikke hvor farlig det er. Rasisme kan og må aldri aksepteres. (Heger 1995, 233-234)

Slik forklarer Heger årsakene til at hun selv har valgt å avlegge en skriftlig tidsvitneskildring om hva hun opplevde under krigen, gjennom en roman. Hun viser også hvor skremmende hun synes fremveksten av nynazismen og rasismen er.

Mange tidligere KZ-fanger bruker pensjonisttilværelsen sin til å reise rundt på skoler og fortelle om konsentrasjonsleirene. Heldigvis merker vi at ungdommen er interessert. Vi kan nå dem med det vi forteller. De vet ikke, derfor må de lytte til våre erfaringer, som motvekt til den skremmende ny-nazismen og rasismen. (Heger 1995, 234)

Et kjennetegn på vitneskildringer og det å avlegge vitnesbyrd, særlig innen andre verdenskrig- og Holocaust-tematikk er altså vitnenes ønske om å fortelle ettertiden hva de har opplevd, som oftest med håpet om at senere generasjoner ikke vil gjenta feilene som førte til grusomhetene og tragediene som ble begått (Vice 2005, 438). I forrige kapittel ble det analysert hvordan Heger og Hjeltnes har gjort en seleksjon av stoff i arbeidet med boken, og valgt ut de hendelsene, episodene og situasjonene som både de antagelig har vurdert som mest relevant for fortellingen, og som driver fortellingen og romanen videre. Storeide mener at «[m]ange overlevende skriver sannsynligvis ikke om vanskelighetene med å formidle det de har opplevd av angst for å relativisere og undergrave sin egen tekst» (2007, 24). I denne forbindelse er det fornuftig å trekke fram kontrakten mellom forfatter og leser, hvor leseren forventer at det som blir presentert skal være sant. Betegnelsen tidsvitneskildring er relevant i forbindelse med denne kontrakten, da den gir en forventning om at skildringen tidsvitnet formidler er sann, noe tidsvitnet har sett eller opplevd selv. I senere tid har kontrakten mellom forfatter og leser blitt utfordret, etter hvert som lesere har blitt mer kritiske og skeptiske til forfatterens evne til å enten vite eller fortelle sannheten om seg selv (Gunzenhauser 2005, 75). Det er forståelig at tidsvitner kan tenke at en slik refleksjon kan relativisere og undergrave teksten. Dersom man gir uttrykk for at det har vært vanskelig, og kanskje til og med traumatisk, å beskrive hva som skjedde, kan man risikere at leseren begynner å spekulere i om tidsvitnet har klart å avgi et nøyaktig vitnesbyrd. Man kan også lure på om tidsvitnet kanskje har fortalt en mildere versjon av hendelsene, da mange bevitnet grusomme handlinger som kan være vanskelig å beskrive – enten fordi det er for belastende å snakke om, eller fordi det er for vanskelig å formulere hvordan slike episoder foregikk. Likevel kan det muligens bidra

til mer forståelse mellom leser og forfatter, og leseren får kanskje mer sympati for prosessen forfatteren har befunnet seg i under skrivearbeidet. Gjennom økt forståelse mellom leser og forfatter, vil kanskje også teksten gjøre større inntrykk på leseren. Heger har **derimot** valgt å beskrive vanskelighetene hun hadde med å skrive boken i sitt etterord fra 1984, hvor dette er noe av det første hun beskriver (1995, 227). Hun forteller også om hvor vanskelig hun synes det er å tenke tilbake på fangene som ikke klarte seg, og fangene de ikke klarte å hjelpe. Heger er også helt åpen om at det ikke er lett å huske alt som skjedde 40 år tilbake i tid, og at hun heller ikke skrev dagbok under krigen som hun kunne støtte seg på i arbeidet med boken, som førte til at hun i stedet har støttet seg på brev og relevant sekundærlitteratur. En slik transparens kan styrke kontrakten mellom leser og forfatter, og leserens forventninger til Heger som tidsvitne.

Lothe mener kvinnenenes vitnesbyrd er svært viktige fordi de har vært underrepresentert, og fordi det er få kvinnelige tidsvitner igjen til å fortelle om Holocaust (2015, 104). Dette gjelder også i aller høyeste grad Wanda Hegers vitnesbyrd i *Hver fredag foran porten* (1995). Motstandskvinnene har generelt vært nødt til å leve i skyggen av mennenes innsats. Spesielt blant de skriftlige vitnesbyrdene i litteraturen har kvinnene vært svært underrepresentert, mens det bugner av bøker om motstandsmenn, Holocaust-overlevende og andre fangeberetninger. Wanda Hegers vitnesbyrd er nokså unikt i mylderet av norsk krigslitteratur. Det er skrevet en god del om fangene i Sachsenhausen, og frigjøringen av dem ved hjelp av Bernadotte-aksjonen og de hvite bussene. Heger vitner derfor fra et perspektiv som er ukjent for de aller fleste. Hun var i en mellomposisjon mellom fangene i Sachsenhausen og redningen fra Bernadotte og Røde Kors, uten noen offisiell rolle. Hun har likevel vært en relativt ukjent, men helt sentral aktør i historien om fangene. Noe anerkjennelse har hun likevel fått, og Storeide er blant dem som gir henne æren for at nordmennenes sjanse for å overleve økte (2007, 54). Hun trekker fram leveringen av matpakker og medisiner, samt navnelistene hun satte sammen, som avgjørende faktorer i hjelpearbeidet for de norske fangene, særlig i årene 1943-1944 (ibid., 54). I sitt vitnesbyrd skildrer hun også sjongleringen av livet i Gross Kreutz, og livet som hjelpearbeider og motstandskvinne. Hun var tross alt selv sivilt internert, og levde i utgangspunktet med store begrensninger når det kom til hvor hun og familien hadde lov til å bevege seg og hvem de fikk snakke med. Etter hvert viste det seg at Gestapo ikke fulgte like nøye med på dem, og de kunne ta større sjanser. Likevel levde de med en konstant årvåkenhet fra frykten om å bli avslørt, noe som holdt på skje flere ganger. Å bli avslørt kunne medføre store konsekvenser for både dem selv og fangene, og de forsøkte

derfor å være så forsiktig som mulig. Kristian Ottosen fikk for eksempel pryl for å ha vinket til Wanda Hjort og Tone Seip en gang da de hadde gått forbi leiren (Heger 1995, 88). Med dette som bakgrunn er det grunnlag for å si at Wanda Hegers vitnesbyrd gjennom *Hver fredag foran porten* (1995) gir et viktig bidrag til en relativt ukjent del av historien, bidrar til et større mangfold i minne- og krigslitteraturen.

3.4 ETOS

«Å avlegge vitnesbyrd er ikke bare et spørsmål om historisk sannhet, men også om retorikk og tekstualitet. Fortolkningsevnen og -perspektivet er subjektivt, den menneskelige hukommelse begrenset og konstruert forestilling et potensial» (Storeide 2007, 25). For at *Hver fredag foran porten* (1995) skal fungere som en tidsvitneskildring, er Heger helt avhengig av at hun blir trodd av leseren. Det er derfor viktig at hennes etos blir opprettholdt og gjerne styrket gjennom hele boken. I *Retorikk i skolen* (2018) gir Jonas Bakken en helt grunnleggende beskrivelse og redegjørelse for hva en retorisk analyse skal inneholde, og når det gjelder etos forklarer han at «ifølge Aristoteles er det særlig tre karaktertrekk vi ser etter når man vurderer avsenders (her forfatterens) troverdighet: forstandighet, dyd og velvilje» (Bakken 2018, 38). Forstandighet handler om å fremstå kompetent, dyd handler om å ha god moral og gjøre gode gjerninger, og velvilje handler om at «avsender er vennlig og villig stemt overfor oss og tydelig signaliserer at han [...] vil vårt beste» (Bakken 2018, 38). Anders Johansen forklarer at det i dagens samfunn ikke lenger holder med disse tre karaktertrekkene, men man må også være autentisk (2002, 71). Han nevner blant annet åpenhet som en av faktorene som kan påvirke mottakers (her leserens) oppfatning av avsenders troverdighet (ibid., 75). Til slutt må jeg også nevne begrepene innledende etos, avledende etos og endelig etos. Innledende etos vil si leserens oppfatning av forfatterens troverdighet før lesningen begynner, avledende etos vil si hvilket inntrykk leseren får av forfatterens etos underveis i lesningen, og endelig etos er hvilken oppfatning av forfatterens etos leseren sitter igjen med etter lesning (Bakken 2018, 40). Jeg vil i denne siste delen av analysen foreta en kort, og helt enkel og elementær analyse av Wanda Hegers og *Hver fredag foran porten* (1995) sin etos, for bedre å kunne svare på hvordan boken fungerer som vitneskildring. Som nevnt over er Heger avhengig av troverdighet, også fordi denne delen av historien har, fram til boken ble utgitt, vært helt ukjent.

Som selvbiografi og dokumentarroman, inngår *Hver fredag foran porten* (1995) under den større sjangeren litterær sakprosa. Leseren forventer at boken skal beskrive virkeligheten, og

Tønnesson nevner blant annet at det er viktig å identifisere forholdet mellom ytringen og virkeligheten den refererer til (2012, 17). Store deler av Hegers fortelling er ikke verifisert av noen andre enn henne selv og Guri Hjeltnes, som hjalp henne med å skrive boken. Dermed har leseren kun Heger å stole på når det kommer til hendelsene hun forteller om. Wanda Heger blir sjeldent nevnt i andre bøker om motstandsfolk, både kvinner og menn, noe som gjør at *Hver fredag foran porten* blir leserens hovedkilde til informasjon om hva som skjedde med familien Hjort og deres arbeid for å kartlegge de norske og danske fangene under andre verdenskrig, noe som var et viktig bidrag da fangene skulle befris med Hvite Busser ved krigens slutt. Mot slutten av etterordet fra den første utgaven fra 1984, skriver Wanda Heger dette:

«Jeg skrev ikke dagbok under krigen, og hukommelsen kan svikte etter 40 år. i det vesentlige har jeg støttet meg på private brev, brev hjem til Norge, brev fra fanger, brev fra mennesker som deltok i redningsaksjonen og brev mellom min mann og meg. Jeg har lest bøker om Bernadotteaksjonen og snakket med dem som var med. Så langt det har vært mulig, har jeg prøvet å kontrollere opplysningene og det jeg har skrevet.» (Heger 1995, 228)

Hun nevner også at hun har fått faglig veiledning fra Guri Hjeltnes (historiker, journalist og direktør ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter). Med dette forklarer hun hvordan hun har satt sammen fortellingen sin, og hvordan hun har prøvd å jobbe rundt det faktum at det er 40 år siden krigen, og at det dermed er vanskelig for henne å huske nøyaktig hvordan alt foregikk. Dette bidrar til å styrke hennes avledende etos som vitne. I og med at denne forklaringen står i etterordet, og dermed teknisk sett kommer etter lesningen av fortellingen, kan man også si at det til en viss grad også styrker hennes endelige etos. Samarbeidet med Hjeltnes nevnes også i forfatterbeskrivelsen inne i permen på boken (Heger 1995). Hun ble i tillegg nevnt som medforfatter eller samarbeidspartner i de mange anmeldelsene da boken først ble utgitt i 1984. Hjeltnes har en innledende etos ved hennes «ekspertstatus» innen historiefeltet, og som skribent. Denne kan dermed overføres til boken og fortellingen i seg selv, da leseren dermed vil ha en forventning om at Hjeltnes som historiker vil ha følt seg forpliktet til å bekrefte det som bekrefte kan av historiske fakta. Det at det ikke er så mye som kan bekrefte Hegers historie, kan være noe ødeleggende for hennes etos. Leserens er nødt til å stole blindt på mye av hennes vitnesbyrd, særlig når det kommer til hvordan hun og familien arbeidet og samlet informasjon – det som ikke kan eller har blitt bekrefte av noen andre. Forholdene fangene i konsentrasjonsleirene levde under og frigjøringen av dem i 1945 er dokumentert i både historiske og litterære verk, og kan derfor bekrefte. I kapittelet over var jeg inne på det at en tidsvitneskildring gir en forventning om at

det som beskrives er sant. Derfor er Heger avhengig av å bygge opp sin etos rundt opplysningene som er mulig å bekrefte, slik at det man ikke har muligheten til å undersøke via andre kilder fremstår som plausibelt overfor leseren. Hun gjør ikke store dramatiske grep i boken, men holder seg til en så nøktern fremstilling, foruten de episke stilistiske grepene, som det er mulig innenfor sjangeren.

Anette Storeide legger vekt på det at tekster fra overlevende gjerne skiller seg selvbiografi-sjangeren, ved at de blant annet benytter seg av flere ulike fortellermåter for å formidle historien, og at dette blant annet kan ha retoriske årsaker som ikke kan utelates i analysen av disse (2007, 62-64). Hun nevner blant annet at det å benytte seg av en viss grad av fiksjon, og dermed ha muligheten til å tilføye historier fra flere fanger, kan ha flere begrunnelser. Blant annet å vitne på vegne av medfanger som ikke har muligheten til å vitne selv, skape spenning og dynamikk, og å overbevise publikum om at situasjonen er gjengitt så korrekt som mulig (Storeide 2007, 64). Dette nevner også Vice i artikkelen «Holocaust writings»: «Det å plassere selvbiografien innen skjønnlitteraturen, kan gi forfatteren større spillerom til blant annet å inkludere fortellinger fra andre enn seg selv, for å bedre håndtere upålitelige minner» (2005, 438). I etterordet fra 1984 forklarer hun at hun lenge har tenkt at det er mye folk ikke vet om redningen av de norske og danske fangene, spesielt fangenes egen innsats (Heger 1995, 227). Hun tillegger fangene størsteparten av æren for arbeidet hun og familien gjorde, og hun fremstår dermed nokså ydmyk. I etterordet fra 1995 sier hun også at hun tror de fleste ville reagert likt som dem hvis de havnet i samme situasjon (ibid., 232). Dette underbygger etterordet fra 1984, ved at hun med det krever minst mulig av æren for arbeidet som ble gjort, og heller ønsker å ære fangene. Hun understreker sterkt at det er svært viktig at vi som mennesker handler og gjør det vi kan for å bekjempe nynazisme og rasisme, og dette er en av grunnene til at hun forteller (ibid., 234).

Selv om Heger ikke kan beskrive alt som ble sagt og gjort ut ifra egne minner, har hun støttet seg på skriftlige primærkilder og sekundærlitteratur. Hun nevner blant annet at hun har basert seg mye på brev. Kapittelet ved navn «Er det mulig at dere er her?» (Heger 1995, 188-190) er fullstendig viet til et brev fra Bjørn Heger til sin mor. Han var med som helsepersonell på en av de hvite bussene som hentet ut fanger, og han beskriver i dette brevet hvordan han opplevde en av disse redningsaksjonene. Han forteller at de hvite bussene har reddet de fleste norske og danske fangene, og at de nå er i gang med å finkjemme etter de siste resterende fangene. I brevet forteller han blant annet at de fikk en buss til disposisjon med frivillige

sjåfør, slik at de fikk hentet de 21 fangene som var igjen i en leir i nærheten av Stuttgart. Dermed ble også Bjørn «lege» og leder på denne bussen. Videre beskriver han turen til leieren, og turen tilbake. Fem av fangene var allerede døde, men de fikk reddet de resterende seksten. Brevet er ifølge Wanda Heger datert 10. april 1945 (Heger 1995, 188). Med tanke på detaljene i dette brevet (samt Johanne Seip sitt brev beskrevet tidligere i analysen), er det sannsynlig å tro at de andre brevene Wanda forteller å ha brukt er skrevet på lignende måte. Samtidig forteller hun også jevnlig gjennom boken at de måtte være forsiktige med hva de skrev i brev, i og med at disse ble lest og sensurert av tyskerne. Det er likevel ikke utenkelig at hun husker mye av hva som skjedde ved å lese dem, til tross for eventuelle koder og sensur. Man kan derfor påstå at det at hun husker mange navn og beskriver hendelser svært detaljert, styrker Wanda Hegers avledende etos. Beskrivelsen av jakten på Natzweiler og reisen dit er svært detaljert beskrevet, med både dialog, detaljerte følelsesbeskrivelser, og detaljerte personbeskrivelser. Her henviser ikke Heger til noen spesifikke brev som sådan, men hun nevner at hun var mye i dialog med sjømannsprestene, og med dr. Lehner og dr. Marti fra Røde Kors i Berlin. Hun nevner også at opplysningene de hadde overlevert ble brukt av ambassadør Peter Anker og Røde Kors i Genève i arbeidet med «å løse gåten Natzweiler» (1995, 120).

Til tross for at deler av *Hver fredag foran porten* (1995) ikke kan bekreftes, mener jeg at dette ikke svekker Wanda Hegers troverdighet nevneverdig. Hun har gitt gode begrunnelser for og forklaringer på hvordan hun har gjort sitt ytterste for at boken skal være så historisk korrekt som mulig, og hun henviser gjennomgående til enten brev, eller folk hun har snakket med i ettertid som har bekreftet hennes opplevelse av hvordan ulike situasjoner gikk for seg. At boken ble til i samarbeid med Guri Hjeltnes styrker også fortellingens etos betraktelig, da en historiker som regel vil «operere med vitenskapens såkalte objektive sannhetsideal og føle seg forpliktet av det.» (Aarseth 1976, 70). Når det er sagt, er historikere også mennesker, og kan bli påvirket av sine medmennesker. Som lesere vet vi ikke hvor tett dette samarbeidet har vært, og vi kan derfor heller ikke vite om Hjeltnes kan ha blitt noe personlig påvirket. Likevel er det sannsynlig å tro at hun som erfaren historiker har klart å skille eventuelle vennsforhold med det profesjonelle arbeidet. Derfor mener jeg hennes arbeid med boken styrker dens etos. Som tidsvitne fremstår altså Wanda nokså troverdig, men det likevel viktig at en leser har en sunn skepsis i bakhodet ved lesning av slike tekster, og husker på at vitnesbyrd i form av selvbiografier og dokumentarromaner i stor grad skildrer forfatterens subjektive sannhet av hva som skjedde.

4 AVSLUTTENDE REFLEKSJONER

I dag er de fleste som opplevde krigen som tenåringer eller unge voksne borte. Snart er også de som var barn under krigen borte. Viktigheten av å ha dokumenterte vitnesbyrd fra andre verdenskrigs tidsvitner, enten det er tekster eller visuelle medier, er derfor helt essensielt for å videreformidle opplevelser og erfaringer til kommende generasjoner. Andre verdenskrig var en krig preget av et av de største folkemordene i verden, og den har formet det Europa og det Norge vi har i dag. Den kan vekke sterke følelser hos folk, og for mange av de som opplevde krigen har det vært viktig å sørge for at det som skjedde da, ikke skjer igjen. Som Heger beskriver i etterordet fra 1995, har nynazismen vært i fremmarsj de siste tiårene, og vi ser med jevne mellomrom nyhetsoppslag om nynazistiske demonstrasjoner. Wanda Heger uttrykker i samme etterord en redsel og forferdelse over dette, og en slags vantro over at det finnes fler og fler som ikke tror på Holocaust (1995, 234). Troverdige vitnesbyrd fra tidsvitner er derfor essensielt for å skape en motvekt til slike konspirasjonsteorier.

Problemstillingen for denne oppgaven handlet om hvilke grep Heger benyttet seg av i boken, og hvordan den fungerer som vitnesbyrd og krigserindring. Slik jeg har forstått definisjonene og kjennetegnene på selvbiografier og dokumentarromaner har grepene forfatteren kan gjøre innen fortellerinstans og komposisjon vært svært relevante, og disse to narratologiske elementene har derfor hatt et hovedfokus i denne delen av analysen. Videre har jeg også sett det som relevant å analysere sjangertrekkene i *Hver fredag foran porten* (1995), for på den måten å se hvordan boken fungerer som vitnesbyrd og krigserindring. Til slutt anså jeg det som nødvendig å gjøre en elementær analyse av både Wanda Hegers og bokens etos, da det ikke er stort å finne av sekundærlitteratur som kan bekrefte det hun forteller. Det som finnes, i tillegg til sekundærlitteraturen Heger og Hjeltnes selv har tatt i bruk, er stort sett avisartikler som enten refererer til *Hver fredag foran porten* og bruker den som kilde, eller som er skrevet av Hjeltnes selv.

I denne oppgaven har jeg hatt som mål å belyse en motstandskvinnens vitnesbyrd, da disse kvinnene har vært svært underrepresentert i litteraturen og forskningen. Wanda Heger spilte en svært viktig rolle i arbeidet med fangene i Tyskland, samtidig som hun selv satt sivilt internert i Gross Kreutz. Hun utviste mot og en utrettelig vilje til å hjelpe fangene som best hun kunne, med de ressursene hun hadde. For dem var hun en reddende engel, en som endelig

så dem, og som kunne være deres forbindelse til verden utenfor. Likevel blir hun ekskludert når den svenske greven Folke Bernadotte kommer til Tyskland og forhandlingene om frigjøringen av fangene diskuteres. Alle mennene fra slottet i Gross Kreutz ble innkalt til møte med Bernadotte, men ikke Wanda. Forhandlingene var en jobb for menn, ikke kvinner (Heger 1995, 176). Wanda ble sint, med rette, da det tross alt var hun som hadde best oversikt over fangene. I tillegg til dette fikk hun heller ikke ta en aktiv del av redningsaksjonen, og ble raskt sendt til Sverige med de andre kvinnene og barna. Gleden var dermed desto større da hun etter hvert fikk reise tilbake til Tyskland med befalsmyndighet som løytnant og bistå i hjelpearbeidet som fulgte det tredje rikets fall.

Jeg kan bare spekulere i hvorfor denne delen av historien har vært oversett fram til Heger ga ut boken, men det er ikke usannsynlig at det har hatt noe å si at hun var en kvinne. Jeg håper at jeg med denne oppgaven har kunnet belyse denne delen av historien og gitt *Hver fredag foran porten* og Wanda Heger en plass i litteraturforskningen.

Til slutt vil jeg avslutte med et siste sitat fra Wanda Heger:

Vi må reagere på urett overalt hvor vi møter den. Fangene i Sachsenhausen og sikkert også i andre leire hjalp hverandre, selv om de var i en ekstrem situasjon. De satte livet på spill for å hjelpe sine medfanger, smugle ut opplysninger og bønn om mat og medisin til de syke. Det gir oss troen på menneskeverd, selv under umenneskelige forhold. Enkeltmennesker kan gjøre noe og må reagere, selv om det ser håpløst ut. (Heger 1995, 234).

LITTERATURLISTE

- Aarseth, Asbjørn. (1976). *Episke strukturer: innføring i anvendt fortellingsteori*. Universitetsforlaget.
- Aaslestad, Petter. (2011). *Narratologi: En innføring i anvendt fortellesteori*. Cappelen Akademisk Forlag.
- Bakken, Jonas. (2018). *Retorikk i skolen*. (2.utg.). Universitetsforlaget.
- Biografi. I *Det norske akademis ordbok*. NAOB. Hentet 28.mai 2023 fra https://naob.no/ordbok/biografi_2
- C.C. 1984. «En vakker bok om en helt unik krigsdåd» *Morgenbladet*, 9.november 1984. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_19841109_167_216_1
- Coser, Lewis A. (1992). *Maurice Halbwachs: On Collective Memory*. The University of Chicago Press.
- Dahl, Hans Fredrik. 1984. «Familien i slottet» *Dagbladet*, 7.november 1984. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_dagbladet_null_null_19841107_116_260_1
- Diesen, Einar. 1984. «Foran Sachsenhausens port» *Aftenposten*, 23.november 1984. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_aftenposten_null_null_19841123_125_541_1
- Eide, Elisabeth. 1984. «Fange utenfor gitrene» *Klassekampen*, 5.desember 1984. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_klassekampen_null_null_19841205_16_283_1
- Erindring. I *Det norske akademis ordbok*. NAOB. Hentet 3.juni 2023 fra <https://naob.no/ordbok/erindring>
- Frafjord, Karine N. (Programleder). (2022, 14. september). Wanda Heger. [Audiopodkast-episode] I *Stemmer fra Sachsenhausen*. Hvite Busser. <https://www.hvitebusser.no/aktuelt/ny-podkast-fra-hvite-busser/>
- Heger, Wanda. (1995). *Hver fredag foran porten* (2.utg.). Gyldendal Norsk Forlag.
- Johansen, Anders. (2002). *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Universitetsforlaget.
- Lothe, Jakob. «Dannelsesroman». *Litteraturvitenskapelig leksikon*, 2.utg., Kunnskapsforlaget, 2007.

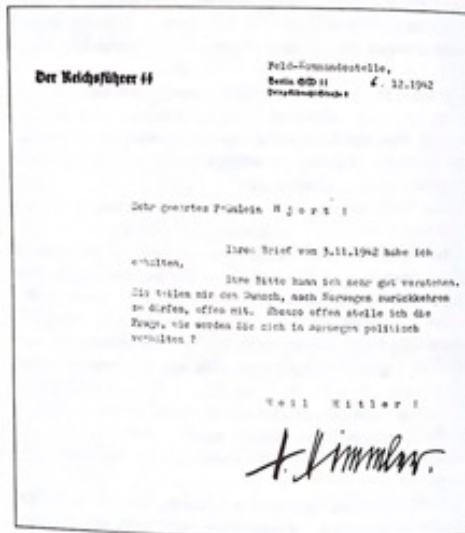
- Lothe, Jakob, Christian Refsum og Unni Solberg. «Dokumentarroman». *Litteraturvitenskapelig leksikon*, 2.utg., Kunnskapsforlaget, 2007.
- Lothe, Jakob. 2015. «Sjølvsframstilling som vitnesbyrd: *Kvinnelige tidsvitner*». I *På flukt, på vent, på eventyr? Om krig i barne- og ungdomslitteratur. Kari Skjønberg-dagene 2015*, redigert av Anne Kristin Lande og Sofie Arneberg, 96–105. Nasjonalbiblioteket.
- Miller, Nancy K. (2002). *But enough about me: Why we read other peoples lives*. Columbia University Press.
- Minne. I *Det norske akademis ordbok*. NAOB. Hentet 28.mai 2023 fra https://naob.no/ordbok/minne_1
- Mørkved, Lornots (Programidé/Produsent) (2017). *Mitt liv* [Dokumentarserie]. Sesong 3, episode 2. Høylandet Film og TV Produksjon AS, for NRK. <https://tv.nrk.no/se?v=KOID75004816>
- Norheim, Jørgen. 2009. «Litteratur som kollektivt minne.» *Syn og Segn* 116 (3): 64–73. Oslo: Samlaget.
- Selvbiografi. I *Det norske akademis ordbok*. NAOB. Hentet 28.mai fra <https://naob.no/ordbok/selvbiografi>
- Storeide, Anette. (2007). *Fortellingen om fangenskapet*. Conflux Forlag.
- Tønnesson, Johan. (2012). *Hva er: Sakprosa*. Universitetsforlaget.
- Gyldendal Forlag. (2023, 28.april). *Hver fredag foran porten*. Gyldendal. <https://www.gyldendal.no/sakprosa/biografier-og-memoarer/hver-fredag-foran-porten/p-10001676-no/>
- Wormdal, Celine. (1979). *Kvinner i krig: Gløtt inn i en forsømt samtidshistorie*. Aschehoug Forlag.
- Vice, Sue «Holocaust Writings». *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms*, s. 437–439, Fitzroy Dearborn Publishers, 2005.
- Gunzenhauser, Bonnie J. «Autobiography: General Survey». *Encyclopedia of Life Writing. Autobiographical and Biographical Forms*, s. 75–77, Fitzroy Dearborn Publishers, 2005.
- Sørbye, Øystein. 2010. «Natzweilerfanger – glemsel og erindring». I *Natzweilerfanger – glemsel og erindring*, redigert av Øystein Sørbye, s. 7–8. Oslo: M-Sats & Strandberg Grafisk AS.

VEDLEGG: HIMMLERS NEI⁵

venner gjorde av illegalt arbeid, kunne det bli farlig. Jeg visste at han hatet far, Terboven hadde offentlig kalt far «Schwein». «Her setter dette svinet seg ned og skriver en artikkel,» sto det i sakspapirene.

Men min sak hadde gått for langt og lot seg ikke stoppe. Antakelig virket den romantisk på SS-folkene, som ofte kunne ha en makaber sans for denslags. Dessuten var saken nå havnet hos der Reichsführer SS selv, så nå hadde jeg bare å vente.

Etter mange uker kom svaret. Direkte fra Himmler selv. Det var ganske kort og lød:

34

«Høyt ærede frøken Hjort!

Deres brev av 3.11.1942 har jeg mottatt.

Deres forespørsel kan jeg meget godt forstå. De meddeler meg åpent ønsket om å kunne få vende tilbake til Norge. Like så åpent stiller jeg spørsmålet, hvordan ville De forholde Dem politisk i Norge?»

Etter det forsøkte jeg å glemme hele historien og skrev dulgte advarsler til min venn i Norge. Jeg kunne ikke risikere at mine venner og vår omgangskrets ble etterforsket og kom i vanskeligheter.

⁵ Vedlagt foreligger en faksimile av side 34 og 35 i *Hver fredag foran porten* (Heger 1995), fra kapittelet «Nei fra Himmler» (Heger 1995, 31-35). På side 34 kan leseren se en faksimile av brevet fra Himmler. På side 35 er brevet oversatt til norsk.

